

خواستنی ناراسته‌یی له شیعرێ عه‌بدوڵلا په‌شیودا

یه‌دوڵلا په‌شابادی^۱

نوع مقاله: مقاله پژوهشی؛ تاریخ دریافت: ۱۱ خرداد ۱۳۹۹؛ تاریخ پذیرش: ۲۶ شهریور ۱۳۹۹؛ صص ۱۵۳-۱۸۹

DOI: <https://www.doi.org/10.34785/J013.2020.177>

کورتە

چکیده

خواستنی ناراسته‌یی جوړیکه له سێ چه‌شنی خواستنی واتایی که سه‌ره‌تا جوړج له‌یکاف و مارک جانسون له هه‌شتاکانی سه‌ده‌ی بیستدا به راشکاوی باسیان لێوه کرد و رایان‌گه‌یاند که خواستن به‌کیک له بنه‌ماکانی نه‌ک هه‌ر زمانی شیعر و نه‌ده‌ب، به‌لکوو زمانی روژانه‌شه. له خواستنی ناراسته‌ییدا لایهن و رووگه‌یه‌ک هه‌ست ده‌کرێ که واتانویین یان واتاسازه و زۆرتر دووته‌وه‌ری یان دووجه‌مه‌رییه. ئه‌ندیشه‌ی له‌یکاف و جانسون دواتر بوو به‌ تیۆرییه‌ک و چوارچیوه و بنه‌ماگه‌لی تایبه‌ت به‌ خۆی بۆ داڕێژرا. ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه به‌ رێبازی کتیبخانه‌یی و به‌لگه‌یی ده‌یه‌وه‌ی خواستنی ناراسته‌یی و نوینه‌کانی و جیگه‌وپینگه‌ی له‌ شیعرێ عه‌بدوڵلا په‌شیودا وه‌ک شاعیریکی نوێخواز و بیرمه‌ند که زمانی شیعریه‌که‌ی نزیکه له‌ زمانی روژانه‌ی خه‌لکه‌وه، لیکبده‌اته‌وه. به‌ پیتی ئه‌نجامی لیکۆلینه‌وه‌که، شیعرێ په‌شیوو به‌ هۆی ده‌وله‌مه‌ندبوونی له‌ رووی زاراه و ده‌سته‌واژه و وینای که‌م‌وینیه‌ی خه‌یالییه‌وه‌ کانگایه‌کی هه‌یژایه‌ بۆ خواستنی ناراسته‌یی. نمونه‌کانی ئه‌م خواستنه له‌ شیعرێ په‌شیودا زۆرتر دووته‌وه‌ری یان دووجه‌مه‌ریین و له‌ نمونه‌ ته‌وه‌رگه‌لی سه‌ر/خوار، دوور/نزیك، پیش/پاش و به‌رز/نزم و چه‌ند دوانه‌یه‌کی تر پیکهاتوون.

استعاره‌ی جهتی گونه‌ای از سه‌ نوع استعاره‌ی مفهومی است که نخستین بار از سوی لیکاف و جانسون در دهه‌ی هشتاد میلادی به‌ شکلی آشکارا و روشن مطرح شد. آن‌ها معتقد بودند که استعاره یکی از عناصر بنیادین نه تنها زبان شعر و ادبیات، که زبان روزانه نیز هست. در استعاره‌ی جهتی مسیر و جهت به گونه‌ای معنی‌ساز و معنی‌آفرین محسوس است و اغلب دومحوری یا دوقطبی انگاشته می‌شود. آرای لیکاف و جانسون بعدها گسترده‌تر شد و چارچوب یک نظریه با اصول و بنیادهای لازم را پدید آورد. این پژوهش با روش سندکاوی و توصیفی در پی آن است که استعاره‌ی جهتی و نموده‌ها و جایگاه آن در شعر عبدالله پیشو در مقام یک شاعر بزرگ اندیشمند و نوگرا را بررسی کند. زبان شعری پیشو در عین پرباری و غنای ادبی و فرهنگی، نزدیک به زبان روزانه‌ی مردم است و به همین دلیل حاوی حجم عظیمی لغت و اصطلاح، عبارات و تعابیر ادبی و فنی است. نمونه‌های استعاره‌ی جهتی در شعر او بیشتر دومحوری/قطبی و در دو جهت بالا/پایین، دور/نزدیک، جلو/عقب، بلند/کوتاه و نقطه‌برابراهایی دیگر از این دست پدید آمده است.

وشه‌گه‌لی سه‌ره‌کی: خواستنی واتایی؛ خواستنی ناراسته‌یی؛ زمانی کردی؛ عه‌بدوڵلا په‌شیوو؛ شیعرێ هاوچه‌رخێ کردی.

واژگان کلیدی: استعاره‌ی مفهومی؛ استعاره‌ی جهتی؛ زبان کردی؛ عبدالله پیشو؛ شعر معاصر کردی.

۱- پێشه‌کی

له‌یکاف و جانسون^۱ له هه‌شتاکانی سه‌ده‌ی بیسته‌مدا کتیبیکیان بلاو کرده‌وه، له ژێر ناوی ئه‌و خواستنه‌ی له‌گه‌ڵیان ده‌ژین^۲، که له‌و کتیبه‌دا روانگه‌ی کلاسیک له‌سه‌ر خواستنیان خسته‌ته‌نگانه‌وه و بردیانه ژێر پرسیاره‌وه. ئه‌م دوو توێژه‌ره پێیان وابوو ئه‌و سیسته‌مه واتاییه‌ی که مرۆف له‌گه‌ڵی راهاتوو و رۆژانه له‌گه‌ڵیدا ده‌ژی و ته‌نانه‌ت به‌ پێی ئه‌و سیسته‌مه‌ش بیر ده‌کاته‌وه، له‌ بنه‌ره‌تا تیکه‌ل به‌ خواسته‌نه (Lakoff & Johnson, 1980). ئه‌م بیر و بۆچوونه‌ بوونه‌ هۆی بنیات نرانی چه‌مکی که دواتر ناوی لێ‌نرا خواستنی واتایی/مه‌فه‌وومی^۳ که چه‌ند لق و پۆیی لێ‌ده‌بیته‌وه و یه‌ک له‌وانه‌ خواستنی ناراسته‌یه‌یه.^۴ مه‌به‌ست له‌ خواستنی ناراسته‌یی ئه‌و خواسته‌یه‌ که «ناراسته‌» واته‌ «لا/روو/لا‌یه‌ن» پێشان ده‌دات و به‌ بیسته‌نی، مرۆف به‌ره‌وه‌ ئه‌و «لا» به‌ رووی وه‌رده‌گیرێ و یان بیری بۆی ده‌چێ. کووچش^۵ که راقه‌ی زۆرتری له‌ سه‌ر بۆچوونه‌کانی له‌یکاف و جانسون داوه، پێی وایه‌ ریختی گشتی خواستنی ناراسته‌یی به‌ شیوه‌ی دوو‌ته‌وه‌ری و دوو گونجایشتییه‌ و لای سه‌روو یان بلێین لای به‌ره‌وه‌ ژووور تایبه‌تمه‌ندیگه‌لی چاک یا نه‌رێنی/پۆزه‌تیف ده‌نوێنی و لای خواروو یان لای به‌ره‌وه‌ ژێر تایبه‌تمه‌ندیگه‌لی خراپ یا نه‌رێنی/نیگه‌تیف پێشان ده‌دات. که‌واته‌ - بۆ وینه‌ - چه‌ق یا ناوه‌ند، به‌ر، سه‌ر، ئامانجداری، ته‌واو، ناخ و ... نه‌رێنی/پۆزه‌تیف و ئاسایی؛ که‌چی په‌راویز، دوا، خوار، بی‌ئامانجی، ناته‌واو، ده‌ره‌وه‌ و ... نه‌رێنی/نیگه‌تیف و نائاسایی. بۆ وینه‌ «بسته‌بالا» له‌ فه‌ره‌ه‌نگی کوردیدا باریکی واتایی چاکی نییه‌؛ چونکه‌ نوێنه‌ری ناته‌واوی و که‌م‌و‌کوورییه‌. ئه‌و بنه‌ما و ریسایه‌ی له‌ بواری خواستنی ناراسته‌ییدا له‌ وێژه‌دا ناسراوه، له‌ زمانی کوردیشدا به‌دی ده‌کرێ و به‌ هه‌مان شیوه‌ خه‌لک به‌ کاریان ده‌هینن.

بۆ ئه‌م لیکۆلینه‌وه کۆمه‌له‌ شیعری بیرمه‌ند و شاعیری مه‌زنی هاوچه‌رخ عه‌بدو‌للا په‌شیمان هه‌لبژارد، به‌ ناوی دیوانی دوکتور عه‌بدو‌للا په‌شیمو که‌ سالی ۲۰۰۱ ده‌زگای ئاراس له‌ هه‌ولێر له‌ چاپی داوه. به‌ره‌مه‌ی ئه‌م شاعیره‌مان - سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی که شاعیریکی مه‌زنه‌ - بۆیه‌ بۆ ئه‌م لیکۆلینه‌وه هه‌لبژارد که هه‌م زمانی شیعرییه‌که‌ی نزیکه‌ به‌ زاری خه‌لک و هه‌م به‌ شیوه‌یه‌کی نوێ هۆنراونه‌ته‌وه و جگه‌ له‌وانه‌ش له‌ باری ئه‌ده‌بی و هزری و زاراوه‌ییه‌وه زۆر گرینگ و سه‌رنج‌راکێشن و له‌ بواری خواستنی ناراسته‌ییه‌وه، باه‌تیان بۆ لیکۆلینه‌وه زۆره‌. شیاوی باسه‌ که نمونه‌ی خواستنی ناراسته‌یی له‌ شیعری په‌شودا زۆر بوون، بۆیه‌ ده‌سته‌به‌ندیمان کرد و بۆ هه‌ر واتا، یه‌ک یان به‌ده‌گه‌من دوو نمونه‌مان هیناوه‌ته‌وه.

۱-۱- ریباز و ئامانجی لیکۆلینه‌وه

ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌ به‌ شیوه‌ی چۆنیته‌ی و وه‌سفی-به‌لگه‌یی له‌سه‌ر بنه‌مای تیوری خواستنی واتایی له‌یکاف و جانسون (۱۹۸۰) ئه‌نجام ده‌دری و هه‌ولده‌دات خواستنی ناراسته‌یی نیو شیعره‌کانی عه‌بدو‌للا په‌شیمو په‌یدا بکات و شروقه‌ و راقه‌یان بکات و راده‌ی پێوه‌ندیان ده‌گه‌ل فه‌ره‌ه‌نگ و زاری

¹ G. Lakoff & M. Johnson.

² *Metaphors We Live By*.

³ Conceptual Metaphor.

⁴ Orientational Metaphor.

⁵ Z. Kovecses.

خه لکدا دیاری بکات و ده ربخات که چهنده له گه ل چوارچیتوهی تیورییه کانی له یکاف و جانسوندا ده گونجی و یه کده گرتته وه.

پرسیاره سه ره کییه کانی ئەم لیکۆلینه وه یه بریتیه له ئەوهی که چ واناگه لیک له بهستینی سه رچاوهی خواستنی ئاراسته یی له زمانی کوردیدا، به کار ده گیرین، و ئایا ئەو خواستنه له گه ل تیوری خواستنی واتاییدا ریک دینه وه و یه ک ده گرنه وه و ههروه ها راده ی هه بوونی دووته وه ری/جه مسه ری له خواستنی ئاراسته یی له زمانی کوردیدا چهنده یه و له چ ئاستیکدا یه.

۱-۲- پیشینه ی لیکۆلینه وه

لیکۆلینه وه ی وردی پسپۆرانه و بابه تیانه له ئەده بی کوردیدا تازه خه ریکه رچه ی بو ده شکێ. له سه رچاوه کلاسیکیه کانی ره وانبیژیدا هه ر به پینی ره وانبیژی کلاسیکی عه ره بی باس له هونه ره کانی ره وانبیژی وه ک گوزاره کاری، روونبیژی و جوانکاری کراوه و له و نیوه شدا خواستن وه ک لقیکی گرنگی روونبیژی شروقه کراوه. بو نمونه علائه دین سه جادی (ک. ۱۹۸۴) له خو شخوانی دا ئەو کاره ی کردووه. ره فیق هیلمی (ک. ۱۹۸۵) له دوو تو ی کتیبی گرینگ و رچه شکینی شیعر و ئەده بیاتی کوردی دا ناو به ناو ئاوری له هونه ره کانی ره وانبیژی له نمونه شیعرگه لی شاعیراندا داوه ته وه. له ئەده بیاتی عه ره بیدا خواستن هه ر له یه که مین سه رچاوه کانه وه ده رکه وتوووه و تو یژه ران درکیان پی کردوووه و ئاوری تاییه تیان لیداوه ته وه. ئین موعته زز (ک. ۹۰۸ ز.) له /لبدیعا ناماژه ی پی کردوووه و به یه که م هونه ری جوانی ناسانه ی داناوه (۲۰۱۲: ۱۵-۳۵). به لام که س به وینه ی پیشه وا عه بدولقا هیری جورجانی (ک. ۱۰۷۸ ز.) خواستنی له ئەده بیاتدا شی نه کردو ته وه. جورجانی له کتیبی /سرار/البلاغه دا به دوورودریژی له سه ری رویشتوووه و راقه ی کردوووه. سه رچاوه فارسیه کانیش به گشتی به هه مان رچه دا رویشتووون که له ئەده بی عه ره بیدا کرابوووه و ناو به ناوه ش به ره مه می می شک و هزری خو یان خستو ته سه ر هه مان خه رمان.

له روژئاوادا ریچاردز^۲ (۱۹۳۶) له و یه که مین لیکۆله رانه یه که روانگه یه کی نو ی و جیاوازی سه باره ت به خواستن هینا ئاراوه و ئەم بابه ته ی کیشا به ره و زانستی زمان ناسی. به پی بیروبو چوونی ئەم تو یژه ره خواستن به هیه کلۆجی له په یکه ری زمان جودا ناکریتته وه. ریچاردز له کتیبی /فلسه فه ی زانستی روونبیژی^۳ دا جینگه و پینگه یه کی به رز و گرینگ بو خواستن دا بین کردوووه (۱۹۳۶: ۱۰). له یکاف و جانسون له سالی ۱۹۸۰ دا لیکۆلینه وه که یان له ژیر ناوی ئەو /خواستنه ی له گه لیاند/ ده ژین پیشکه ش کرد که تیورییه کی گرینگ و نو ی سه باره ت به خواستنیان تیدا ئاراسته کرد. له ناو لیکۆلینه وه فارسیه کاندئا و تاریک له سه ره ئەو تیورییه پیشکه ش کراوه به ناو: «نظریه استعاره مفهومی از دیدگاه لیکاف و جانسون» (۱۳۸۹). ئەم وتاره جیاوازییه بنه ره تییه کانی خواستن له روانگه ی کلاسیک و نو یوه (هاشمی، ۱۳۸۹: ۱۲۱)، چیه تی خواستنی واتایی (۱۲۳)، ئەدنامانی خواستنی واتایی (۱۲۵)، جو ره کانی خواستنی واتایی که یه کیکیان خواستنی ئاراسته ییه (۱۲۶-۱۲۸)، تاییه تمه ندییه کانی (۱۳۰) خستو ته به ر باس و ئینجا به چاویکی

^۱ مه به ست «کوچی دوابی».

^۲ S. Richards.

^۳ *The Philosophy of Rhetoric*.

په‌خه‌گرانه‌وه دابه‌شکاری له‌یکاف و جانسونی لیکداوه‌ته‌وه. وتاریکی تر له‌سه‌ر خواستنی ناراسته‌یی له‌قورئاندا پیشکەش کراوه (۱۳۸۹) که نووسه‌رانی سه‌ره‌تا چوارچێوه‌ی تیۆریکی خواستنی ناراسته‌ییان باس کردوو (کردزعفرانلو و حاجیان، ۱۳۸۹: ۱۱۹). به‌پێی ئەم وتاره، خواستنی ناراسته‌یی له‌سه‌ر بنه‌مای ئەزمونی فیزیکی و فه‌ره‌ه‌نگی مرۆف پەیدا دەبێ (۱۲۵) و چەندین لایەن دە‌گرێته‌وه. سه‌باره‌ت به‌ زمانی کوردیش چەند لیکۆلینه‌وه ئەنجام دراوه، که یه‌کیان بریتیه‌ له «استعاره‌های ساختاری، جهتی و وجودی در کردی جافی» (عبداللهی، ۱۳۹۴)، که نیشانی داوه خواستن له‌ ئەفراندن و تیگه‌یشتنی واتادا ده‌وریکی گرینگ ده‌گێرێ. هه‌روه‌ها لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی تر به‌ ناوی «استعاره‌های مفهومی درد در گویش کردی ایلامی از منظر معنی‌شناسی شناختی» (کریمی، ۱۳۹۱) پیشکەش کراوه که له‌ ئەنجامدا چەندین به‌ستینی بو‌ ده‌برینی ئیش و ژان ده‌ستنیشان کردوو. به‌لام له‌ به‌ستینی لیکۆلینه‌وه به‌ زمانی کوردیدا و سه‌باره‌ت به‌ خواستنی ناراسته‌یی له‌ شیعری عەبدوللا پەشیودا به‌ره‌میکی ئەوتۆ تا ئیستا پیشکەش نه‌کراوه.

۱-۳- عەبدوللا پەشیو

ئەم شاعیره‌ بیرمەند و دلسۆز و زمان‌پاراوه (۱۹۴۶-)، له‌ راستیدا یه‌کیک له‌ گه‌وره‌ترین شاعیرانی ئەده‌بی به‌رگری له‌ ئەده‌بیاتی کوردیدا دێته‌ ئەژمار و شیعره‌کانی وه‌ کوو خۆی ده‌لی زۆتر هه‌لویستن و بیر و بۆچوونی سه‌باره‌ت به‌ کیشه‌یان رووداو یان بابه‌تیککی کۆمه‌لایه‌تی-سیاسی پیشان ده‌ده‌ن. به‌لام له‌ باری زمانی و فه‌ره‌ه‌نگیه‌وه‌ پرمايه‌ و به‌نرخن. له‌ شاعیره‌ نوێخواز و پرکاریگه‌ریه‌یه‌کانی به‌ره‌ی دوا‌ی گۆرانه (وه‌لی ئسماعیل، ۲۰۱۷: ۲۳۶). هه‌ولی بو‌ رزگاری کورد و هه‌موو مرۆفایه‌تی داوه و له‌ پیناو ئازادی و رزگاریدا ده‌نگی زۆر به‌رزه. شیعره‌کانی زۆتر له‌ کۆر و کۆبوونه‌وه و بۆنه‌ تایبه‌ته‌کاندا خویندۆته‌وه. زمانی شیعری ئەم شاعیره‌ ساده و پوخت و پاراو و پرواتا و دوور له‌ هه‌ر جۆره‌ ئالۆزییه‌ که (۲۳۷). یه‌کیک له‌ گرنگترین کۆمه‌له‌ شیعره‌کانی *دوانزه‌ وانه بو‌ منالان بووه* (ره‌ئووف، ۲۰۱۷: ۶۷). له‌ دنیای شیعردا داگه‌رانی زۆری بو‌ شیعری گۆران و هه‌ردی بووه و خۆی له‌م باره‌وه‌ وتوویه‌تی: «من شیعریکی هه‌ردی و گۆران به‌ هه‌موو دنیا ناده‌م» (سه‌جادی، ۲۰۱۷: ۸۵). ئەم شاعیره‌ بیر و ئەندیشه‌کانی به‌ قه‌باره و فۆرمیککی دیاریکراو سنووردار ناکاته‌وه (ئه‌بووفه‌وز، ۲۰۱۷: ۱۰۱).

۲- بنه‌مای تیۆریک

له‌ زمان‌ناسیی ناسینیدا^۱ خواستن هه‌ر ته‌نیا نه‌به‌ستراوه‌ته‌وه به‌ هه‌ریمی زمانه‌وه، به‌لکوو ژیا‌نی رۆژانه و ته‌نانه‌ت به‌ستینی بیر و کرده‌وه‌ش ده‌گرێته‌وه (Lakoff & Johnson, 1980). له‌یکاف و جانسون ئەم بۆچوونه‌یان دژی تیۆری باوی ئەنگلۆئه‌میریکی سه‌باره‌ت به‌ واتا هینا ئاراوه (لایکوف و جونسون، ۲۰۰۹: ۱۵). کووچش خواستنه‌ ئەده‌بیه‌کان به‌ شتیکی ناوازه و جیاواز له‌ ئەوه‌ی که خه‌لکی ئاسایی به‌ کاری ده‌هینن نازانی (۱۳۹۳). به‌لکوو به‌ بۆچوونی ئەو خواستن له‌ ئەده‌بدا هه‌مان شته‌ که له‌ زاری خه‌لکی ئاساییدا ده‌بیستری، و شاعیران و ئەدیبان به‌ ده‌ستکاری و

¹ Cognitive Linguistics.

گۆرانکارییه کی ههستیارانوه بهرگیکی تازهی له بهر ده کهن و به ئامرازگه لیککی وه ک پهره پیدان،^۱ وردبوونهوه،^۲ پرسیار^۳ و تیکه ل کردن^۴ سه رله نوئ ئاراسته ی ده که نه وه (هه مان سه چاوه). له زمان ناسی ناسینیدا خواستن بریتیه له تیگه یشتنی ئیده یه ک یان به ستینیککی واتایی به پئی ئیده یان به ستینیککی واتایی تر. ئه م ئیده یان به ستینی واتاییه ده کرئ هه ر جو ره ئه زمونیکی مرؤف بیت. ئه زمونی که رهنگه له نیو مرؤفه کاندایا هوبه ش بی و بیته هوی به دی هینانی واتایا هوبه ش. هه ر به بو نه شه که زور جار له زمانگه لی جیاوازدا خواستنگه لیککی چون یه ک په ییدا ده بن (راسخ مهند، ۱۳۹۶: ۵۷). خواستنی واتایی دوو جه مسه ری ده ستپیک و مه به ست ده گرته وه. هه ری می ده ستپیک ماددیتر و فیزیکیتره، له حالیکدا هه ری می مه به ست واتایتتر و ده ره سه ستتره (کووچش، ۱۳۹۳: ۱۷). به تیگه یشتنی هه ری می ده ستپیک واتای هه ری می مه به ستیش ده رده که وی و خوینهر له رووی ئه و ئامازه و هیمه گه له ده رکی ده کات (Lakoff & Johnson, 1980). سه رچاوه ی هه ندی خواستن له ده فی ئه ده بیدا ئه زمونی په یکه ری/جه سه تیه.

۲-۱- چه شه کانی خواستنی واتایی

له یکاف و جانسون خواستنی واتاییان به سه ر سی ده سه تا دابه ش کرد: پیکهاته یی،^۵ هه بوون ناسانه،^۶ و ئاراسته یی (14: 1980). له خواستنی پیکهاته ییدا، پیکهاته ی واتایه ک که له هه ری می ده ستپیکدا یه، له سه ر پیکهاته ی واتایه کی ده ره سه ت له هه ری می مه به ست رهنگ ده داته وه. واتایه ک له چوارچیه ی واتایه کی تر دا سامان ده گرئ. ده توانین بلین هه ری می ده ستپیک پیکهاته یه ک ده سه پینته سه ر هه ری می مه به ست (کووچش، ۱۳۹۳: ۱۲۸). له خواستنی بوون ناسانه دا مرؤف به یارمه تیی ئه زمونی ماددی و فیزیکی خوی، گه لیک واتای ده ره سه تی و نه ناسراو به پئی شتانی ناسراو ده بینته وه و درکیان پی ده کات (Lakoff & Johnson, 1980: 52).

۲-۲- خواستنی ئاراسته یی

به بروای له یکاف و جانسون (14: 1980) خواستنی ئاراسته یی ئه وه یه که واتاکان به پئی «ئاراسته /لایه ن» ی فیزیکی و دا که وتیان له شویندا وه ک: ژوو/ژیر، ناو/ده ر، بهر/دوا، قوول/که م قوول و ناوه ندی/په راویزی ریک ده خات. ئه م بوچوونه یان له ویوه سه رچاوه ی گرتوو که جه سه تی مرؤف شوینمهند و شوینگره و کرده وه ی جه سه ته له گه ل ده ره وه ییدا پیوه ندی هه یه. لایه نگرایی خواستن یا خود ئاراسته یی بوونی خواستن له روانگه ی ئه وانه وه بریتیه له هه مبه ری ته وه ری-فیزیکی. هه ره ها پینان وایه هه لباردن و به کار هینانی زوره ی خواستنه ئاراسته ییه کان به خواستی مرؤف نییه، چونکه له ناخی ئه زمونگه لی تاکه که سی و فه ره هنگی مرؤفدا ره گی دا کوتاوه، بویه رهنگه،

¹ Extending.

² Elaboration.

³ Questioning.

⁴ Combining.

⁵ Structural.

⁶ Ontological.

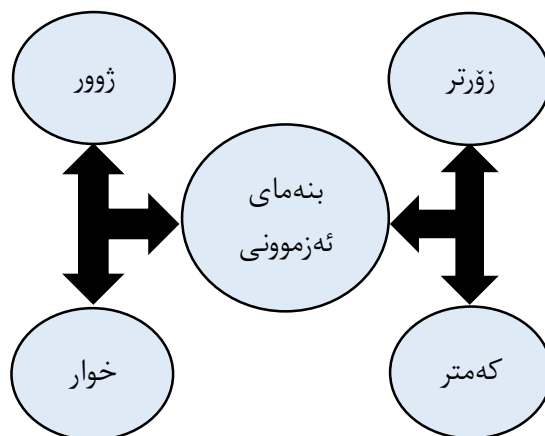
له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا که چیه‌تیه‌ی که ماددی هاوبه‌شیان هه‌بێ، به‌لام له‌ فه‌ره‌ه‌نگیکه‌وه‌ بۆ فه‌ره‌ه‌نگیکه‌ی تر جیاواز بن. بۆیه‌ چهند نمونه‌ی سه‌ره‌کییان بۆ خواستنی واتایی دیاری کردوه:

Happy is up; Sad is down. = غه‌م له‌ خواره‌ویه، هه‌م له‌ خواره‌ویه
وه‌کوو:

I'm feeling up; I'm feeling down.

Conscious is up; unconscious is down. = ئاگایی له‌ سه‌ره‌ویه، نا‌ئاگایی له‌ خواره‌ویه
(Lakoff & Johnson, 1980: 14-15)

خواستنی ناراسته‌یی سامان ده‌به‌خشیته‌ دوو جو‌ر واتا؛ ده‌سته‌یه‌ک واتا‌گه‌لی ساکاری شوینین وه‌ک سه‌راژێر، که‌ مرۆف‌ راسته‌وخۆ له‌ کار و کرده‌وه‌ی رۆژانه‌یدا هه‌سته‌ی ده‌کات. ده‌سته‌که‌ی تر واتا‌گه‌لیکن که‌ به‌ راشکاوی پێوه‌ندییه‌ کیان به‌ فیزیکی جه‌سته‌ی مرۆفه‌وه‌ نییه‌، به‌ لکوو ده‌گه‌رینه‌وه‌ بۆ ئه‌زموونی رۆژانه‌ی مرۆف‌ که‌ له‌ پیشینه‌ی فه‌ره‌ه‌نگی مرۆف‌دا جینگه‌ و پینگه‌یه‌کی گرینگه‌ هه‌یه‌. ئه‌م واتا‌گه‌له‌ سه‌ر به‌ هه‌ریمی قه‌زاوه‌تگه‌لی زه‌ینی، هه‌سته‌ و نه‌سته‌ و دادگه‌ری و شتانی له‌و چه‌شنه‌ن. ئه‌م چه‌شنه‌ خواستنه‌ ئه‌وه‌ ده‌رده‌خه‌ن که‌ به‌شیکه‌ی زۆر له‌ واتا‌گه‌لی بنه‌رته‌ی و گرینگه‌ی مرۆف‌ له‌ سه‌ر بنه‌مای خواستگه‌لی شوینی ریک‌ ده‌خرین که‌ هه‌موو بۆ ئه‌زموونی فیزیکی و فه‌ره‌ه‌نگی ئیمه‌مانان ده‌گه‌رینه‌وه‌ و بۆ تیگه‌به‌شتنه‌ی چه‌مک و واتا‌که‌لیان لێ وه‌رده‌گرین. که‌وابوو دوو به‌شی هه‌ر خواستنی ناراسته‌یی به‌س له‌ رپی بنه‌مای ئه‌زموونخوازانوه‌ پیکه‌وه‌ پێوه‌ندیان هه‌یه‌ و هه‌ر ئه‌و بنه‌ما ئه‌زموونخوازانوه‌ که‌ له‌ ئه‌نجامدا ده‌بیته‌ هۆی درک‌ پێ کرانی. به‌و پێیه‌ بنه‌مای ئه‌زموونی له‌ خواستنی ناراسته‌یدا وه‌ک له‌و نوینه‌دا پێشان دراوه‌، چه‌قی سه‌ره‌کی و ناوه‌ندی خواستنه‌ (Lakoff & Johnson, 1980: 18-19):

نوینه‌ی (۱): ده‌وری بنه‌مای ئه‌زموونی له‌ خواستنی ناراسته‌یدا

ئه‌م نوینه‌ له‌و تیۆرییه‌دا به‌ راشکاوی ناراسته‌ که‌ له‌ نیو خواستنه‌کاندا ده‌سه‌پینه‌ (لایکوف و جونسن، ۲۰۰۹: ۳۹). به‌ برۆی کووچش (۱۳۹۳) خواستنی ناراسته‌یی به‌ پێی جو‌ره‌کان تری خواستن بنیاتیکه‌ی واتایی دیاریکراوتر و ته‌سکتر بۆ واتای مه‌به‌سته‌ پیک‌ده‌هینێ، و ئه‌رکی ناسینی ئه‌م جو‌ره‌ خواستنه‌ به‌دی هینانی هاوته‌ریبی و هاوتاهه‌نگی له‌ کۆمه‌له‌ واتا‌گه‌لی مه‌به‌ستدایه‌. هه‌روه‌ها پێی وایه‌ که‌ چاکتر وابوو به‌م جو‌ره‌ خواستنه‌ بلین «خواستنی هاوته‌ریبی»، چونکه‌ ئه‌م ده‌وره‌ زۆتر له‌گه‌لیدا ده‌گونجی (۴۰). خالیکه‌ی گرنگ که‌ پێویسته‌ ئاماژه‌ی پێ بکری، ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئه‌م

دابه‌شکارییهی له‌یکاف و جانسون هه‌ندی ره‌خه‌ی لی‌گیراوه؛ وه‌ک ئه‌وه‌ی که سامان دان و ریک خستن له‌زاتی هه‌موو خواستنی‌کدا به‌دی ده‌کری، بنیاتی هه‌موو خواستنیکی واتایی گه‌یاندنی مه‌به‌ست له‌هه‌ریمی ده‌ستپیکه‌وه بو هه‌ریمی مه‌به‌ست. ئەم بابەتە سەبارەت بە خواستنی ئاراسته‌ییه‌یش دروسته. (هاشمی، ۱۳۸۹: ۲۹)

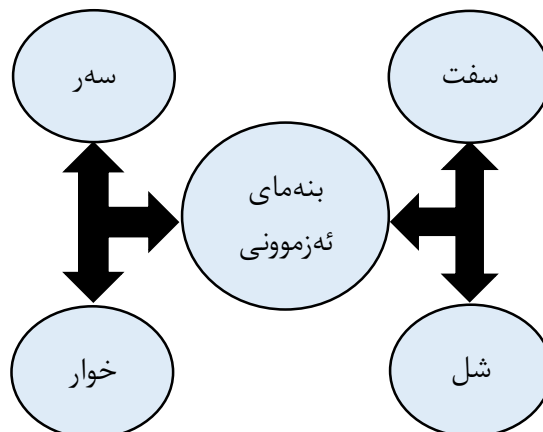
۲-۳- شیوازی لیکۆلینه‌وه و شی کردنه‌وه‌ی بابەت

کۆمه‌لگه‌ی ئاماری ئه‌م لیکۆلینه‌وه شیعه‌کانی عه‌بدوڵلا په‌شپوه که له‌دیوانه‌که‌ی چاپی سالی ۲۰۰۱ی هه‌ولیر وه‌گیراوه که هه‌شت کۆمه‌له‌ شیعی شه‌و نییه‌ خه‌وتان پیوه‌ نه‌بینم، رۆژ نییه‌ لیتان تووره‌ نه‌بم، شه‌ونامه‌ی شاعیریکی تینوو، سه‌ره‌تای براکوژی (۱) و (۲)، بتی شکاو، فرمیسک و زام، دوانزه‌ وانه‌ بو‌ منالان و کۆمه‌له‌ شیعیکی پرژ و بلاوی له‌ خو گرتوو. هونراوه‌کانی ئەم دیوانه‌ ئازاد و نوێ و له‌خوگری زۆر پسته‌ی ئاسایی و پرکاربردن و به‌شپوه‌ ئاخفتنی رۆژانه‌ی خه‌لکه‌وه‌ نزیکن و ده‌کری وه‌ک ده‌قیکی پیوه‌ر بو‌ دۆزینه‌وه‌ی خواستنی واتایی به‌گشتی و خواستنی ئاراسته‌یی به‌ تایه‌تی که‌لکی لی‌وه‌رگیردیت. دوا‌ی گه‌ران و پشکنینی کۆمه‌له‌ شیعه‌کان، ئەو ده‌قانه‌ی که‌ خواستنی ئاراسته‌ییان تیدا هاتوو دیاری کران و دوا‌یه‌ به‌ پتی هاوگرییان له‌گه‌ل دنیای واقع و فیزیکی شای کرانه‌ته‌وه.

۳- خواستنی ئاراسته‌یی له‌ شیعی عه‌بدوڵلا په‌شپودا

شیعی په‌شپوه‌ گه‌رچی زۆر له‌ قسه‌ی ئاسایی رۆژانه‌ی خه‌لک ده‌چی، لیورپژه‌ له‌ چه‌شنه‌کانی په‌وانبیزی وه‌ک خواستن و درکه‌ و خوازه‌ به‌ تایه‌ت ئه‌وه‌ی له‌ سروشت وه‌گیراوه. ئیستا به‌ پتی ئه‌وه‌ی که‌ خواستن له‌ ناخی زه‌ین و بیری مرۆفدا جیی گرتوو (Lakoff & Johnson, 1980) و خواستنی ئه‌ده‌بی هه‌مان خواستنی واتایی و ئاساییه‌ که‌ خراوته‌ قالبی چه‌ند سارسته‌ییکی زمانیه‌وه، ده‌په‌رژینه‌ سه‌ر لیکۆلینه‌وه‌ و شی کردنه‌وه‌ی خواستنی ئاراسته‌یی له‌ شیعی عه‌بدوڵلا په‌شپودا.

له‌ زمانێ کوردیدا دوو پیشگری «هه‌ل» و «دا» بو‌ خو‌یان به‌ده‌گه‌من نه‌بی نوینه‌ری ئاراسته‌ی سه‌ر و خوارن و نمونه‌یان له‌ زمانێ رۆژانه‌ و هه‌روه‌ها له‌ شیعی و ئه‌ده‌بیاتدا زۆره‌. وه‌کوو «داخستن»، «هه‌لپرووکان»، «هه‌لگه‌ران»، و ... که‌ له‌و نمونه‌نه‌ی ژیره‌وه‌دا ده‌بینین:

نوینه‌ی (۲): بنه‌مای ئەزموونی شل/سفت

کاتې ئه ندامیکې له ش شل و سست ده بېته وه، روو به خوار راده کشی. «ئه ژنو شل بوون» که واتای خاو بوونه وه و بئ هیز بوونی تیدایه، وه رز بوون و که وتنه تهنگانه و هیلاک بوونی لیوه ههست ده کری. دیسان هه لهو شیعه دا به هه بوونی پیشگری «هه ل» له «هه لپرووکان» دا که خوی ناراسته ی به ره و سه ره وه ده گه یینی، نووسان و چه سپانی مانگ به تاقی ئه سمانه وه له ویناییه کی جوانی ناسانه ی ره وانبیزانه دا به زمانیکی خواستن ئامیز پیشان ده دات. هه ره ها وه کوو «هه لگه ران» که به ره و ژوور ره یشتن ده گه یینی و «هه لکردن» و «هه لگرتن» له م نمونه شیعرانه دا:

هاورپتم

هاتی... که هاتی... بارانی گوژته هینا

بو هه لگه رانی به ره و خوور په یژه ت هینا

(په شیو، ۲۰۰۱: ۱۰۰)

که نامویی

وه ک ره شه با هه لده کات

و پیده شتی ئارامم ده بری

که خه م

وه کوو قه له ره شه

له بهر ده رگه ی ژووره که مدا

باله کانی ده کاته وه و له نگه ر ده گری

من چوله که ی بالته زیوی

خه مه کانی خووم هه لده گرم

ده روم

(۵۳)

توووره مه بن له دوو که لی وشه کانم

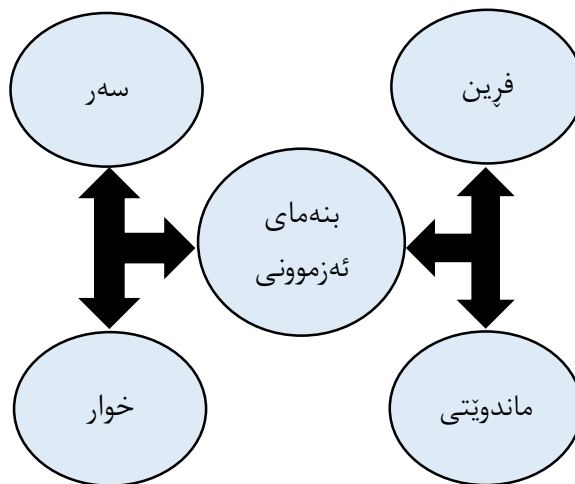
دوو که لی من په ره سیلکه یه که ماندوو

له هیلانه ی ئاگروهه بو دوور ده فری

(۱۱)

«دوو که ل» بو خوی هه میسه ریگاری به ره و ژوور ده گریته بهر و لایه ن نیشان ده دا. «ماندوو» به هوی بئ هیزییه وه که تووشی هاتوو، به ره و خوار ده کشی. «فرین» ناراسته یه کی ئاسویی و یان به ره و سه ره وه چوون ده نوینی که لی ره به هاتی سارپسته ی «بو دوور» ناراسته کی دیاری کراوه. که واته له گه ل واتای ماندووتیدا ده که ونه دوو لایه نی دژیه که وه.

نوینە ی (۳): بنه‌مای ئەزموونی فرین/ماندویتی

فرین به‌ره و ژوور/دوور چوونه و ماندوو بوون به‌ره و خوار هاتن و رۆنیشتنه.

وه‌ره دل پر ئەوا بین
 له ژیر په‌رده‌ی شه‌وا بین
 له چۆلی غه‌م هه‌لفرین
 دوور له تامی خه‌وا بین
 (په‌شێو، ۲۰۰۱: ۲۲۱)

به هاتنی «چۆل» و «هه‌لفرین» هاوسه‌نگیه‌ک له خواستنه ئاراسته‌یه‌که‌دا خولقاوه؛ «چۆل» خۆی ته‌نیا ی و په‌ستی پیشان ده‌دات، که‌چی «هه‌لفرین» ئاراسته‌ی پیچه‌وانه‌ی ئەو ده‌گه‌یی نی. چۆلی و ته‌نیا ی له پستی سه‌ره، نه‌ویستراوه؛ له حالیکدا که فرین و به‌رز بوونه‌وه ئاره‌زووی هه‌مووانه.

دوا ده‌نگ و باسم ئەمه‌یه:

من شیت ده‌بم

که شیتیش بووم

له ناو گه‌رمه‌ی ئاهه‌نگیکدا

شرینقه‌یه‌ک له تهرمی راستی ده‌دهم و

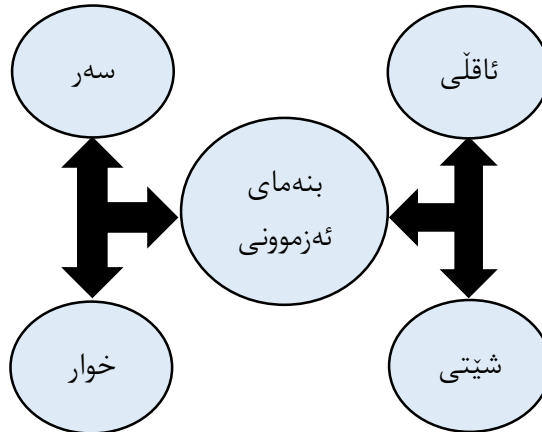
له‌سه‌ر پستی تاته‌شۆری چه‌پله‌کانتان

زیت و زیندووی ده‌که‌مه‌وه

(۱۱)

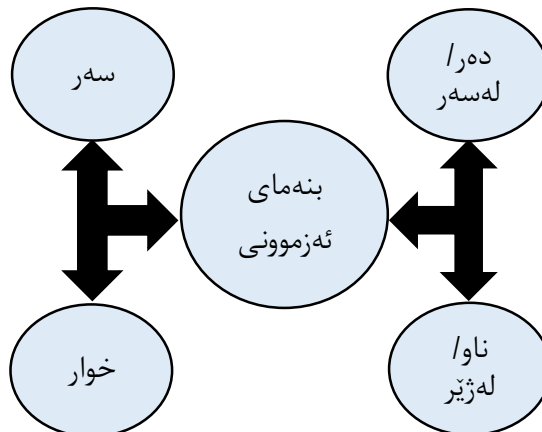
«شیتی» جووری له ده‌ست دانی هزر و ئاو‌هزه و به هاتنی ئەو حاله‌ته‌ مرۆف و ه‌کوو ئەوه وایه، به‌ره و خوار به‌رده‌بیته‌وه و رووه و نزمی دیت و له‌گه‌ل ئەوه‌شدا جیگه‌وپینگه‌ی کومه‌لایه‌تی نزم ده‌بیته‌وه؛ که‌واته شیتی رووه و خواره و هزر و ئاو‌هز رووه و سه‌روه‌یه. «گه‌رمه‌ی ئاهه‌نگ» که شتیکی ئینزاعی و نافیزیکیه، باری فیزیکیه‌ت و ره‌هه‌ندی شوینی پی‌دراوه و «ناو» به واتای ده‌روونی بو ته‌رخان کراوه، که لایه‌نی به‌ره و قوولایی چوون پیشان ده‌دات. هه‌ره‌ها «له‌سه‌ر» که زۆر پرکاربرده لایه‌نی ژوور

ده‌نوینى و ئه‌ویش خواستنیکی ناراسته‌یه. «زیندوویتی» ده‌که‌وینته دژبه‌ری «مردوویتی»-یه‌وه و رووه‌و سه‌ره‌ویه. ئه‌میش وه‌کوو خواستنیکی ناراسته‌یی سه‌ر و ژیر ده‌نوینى.

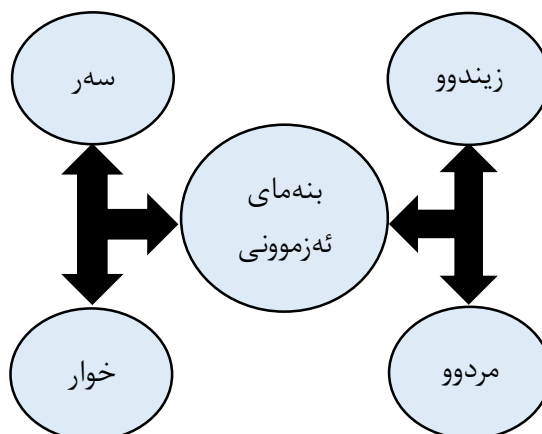
نوینەى (٤): بنه‌مای ئەزموونیی ئاقلی/شییتی

شیت بوون به‌ره‌و خواره، واته‌ ئه‌وى شیت بی‌هزر و ئه‌قلی له‌ده‌ست داوه و رووه‌و نزمی و خواری دیت و ئاقلی به‌ره‌و سه‌ره‌ویه، واته‌ ئه‌وى ئاقل بیت له‌ سه‌ره و له‌ ناو کۆمه‌لگاشدا جیگه‌وپیگه‌ی به‌رز و به‌رژه.

نوینەى (٥): بنه‌مای ئەزموونیی ده‌ر/ناو

ده‌ر سه‌ر و ناو خواره، ئه‌وه‌ی له‌ ده‌روه‌ بی، واته‌ رووبه‌رووه و به‌ جوړی له‌ شوینیکی سه‌رت‌ره، ئه‌وه‌ش له‌ ناوه‌ بی، واته‌ له‌ خواره و له‌ قوولاییه.

نوینەى (٦): بنه‌مای ئەزموونیی زیندوو/مردوو

ئهوهی زیندوو بی واته راوهستاوه و له لایه‌نی سه‌ره‌وه جی ده‌گری؛ که‌چی ئه‌وه‌ی مردوو، له ژیره‌وه‌یه و ده‌که‌ویته لایه‌نی خواره‌وه.

هه‌ر وشه‌یی

... وه‌ک دیمکه ئاوپکی بالدار

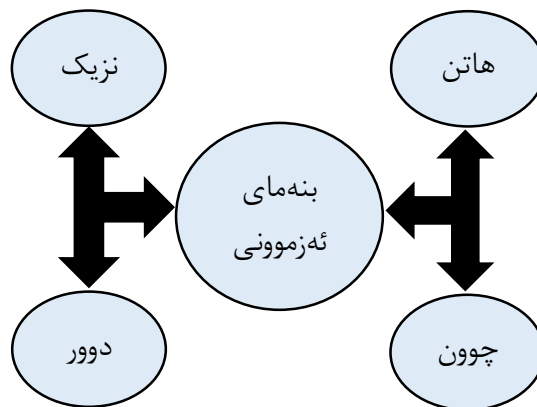
نه‌فری له بنکه‌یه که‌وه بو بنکه‌یی

چاکتر وایه ئه‌و وشه‌یه

چه‌کمه‌ی دوژمن بسرپته‌وه وه‌ک فلچه‌یی

(په‌شیو، ۲۰۰۱: ۱۹)

لارسته‌ی کرداری «وه‌ک فلچه‌ی سرپنه‌وه» هات‌و‌چۆ و ئه‌م لایه‌و لا کردنی تیدا‌یه و خواستنیکی ئاراسته‌یه و به‌نیه‌تی سووژه‌ی لایه‌نی دوور و نزیک ده‌گه‌یی، له‌هاتندا له‌ سووژه‌ی نزیک ده‌بیته‌وه و له‌ چووندا دوور ده‌که‌ویته‌وه.

نوینه‌ی (۷): بنه‌مای ئه‌زمونی هاتن/چوون/دوور/نزیك

هاتن لایه‌نی به‌ره‌و سووژه‌ی پیشان ده‌دات و چوون لایه‌نی پیچه‌وانه‌ی. که‌وابوو وه‌ کوو ئه‌وه‌ وایه هاتن نزیکه و چوون دوور.

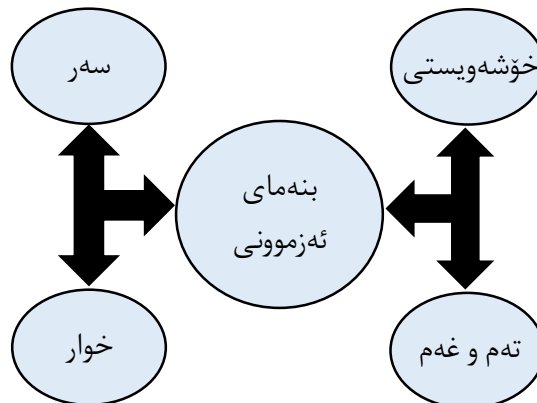
ناهیلیم ته‌م که‌مارۆی شاره‌که‌م بدات

تا هیچ نه‌بی

خۆشه‌ویستی خۆم تیم‌بگات

(په‌شیو، ۲۰۰۱: ۱۹)

«ته‌م» نار‌ه‌ته‌ی و خه‌مگینی ده‌گه‌یی که‌ شتیکی ئینتر‌اعی و ناماکییه و ئاراسته‌که‌ی خوار و ژیر و په‌ستییه. که‌چی خۆشه‌ویستی په‌یوه‌سته به‌ شادییه‌وه که‌ له‌یکاف و جانسون (1980: 14-15) جیگه‌ی سه‌ریان پیداوه.

نوینه‌ی (۸): بنه‌مای ئه‌زمونی خۆشه‌ویستی/ته‌م و غه‌م

خۆشه‌ویستی دل‌بزوین و شادی هینه و له سه‌روهه جی ده‌گری، که چی ته‌م و غه‌م که دل و هه‌ناو
گیرۆده ده‌کات له ژیره‌وه جی ده‌گری. هه‌روه‌ها وه‌کوو:

ئه‌ی بارانی سالی نه‌هات
ئه‌گه‌ر هاتی ته‌نیا وه‌ره
ئه‌و بارانه‌ په‌ستم ده‌کا
که ره‌شه‌بای له‌گه‌لا بی
(په‌شیو، ۲۰۰۱: ۲۴)

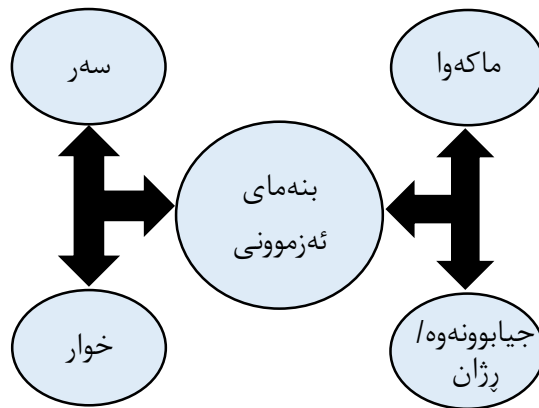
«په‌ست» لیره به‌واتای نار‌ه‌هت و دل‌گیر هاتووه و دژی خۆش‌حالی و شادمانیه. که‌وابوو له ژیره‌وه
جی ده‌گری. دیسان وه‌ک له‌م شیعه‌دا ده‌بینری:

له سایه‌ی ئیوه
وا ده‌ماریکم شاگه‌شکه بووه
چونکه ده‌ماری برای براوه
(۱۴۵)

«شادی و شاگه‌شکه بوون» خۆشی هینه و هی‌مای به‌رزی و له سه‌روهه بوونی تیدا زه‌قه، چونکه مرۆف
که شاد ده‌بی، ته‌نانه‌ت له دنیای واقیعی‌شدا هه‌ل‌ده‌به‌زیت‌ه‌وه و به‌و شیوه خۆش‌حالی ده‌نوینی.
به‌رامبه‌ره‌که‌ی له‌م شیعه‌دا «نه‌مان/برانی ده‌مار» هاتووه که مرۆف له هه‌ست و نه‌ست ده‌خات و
به‌ره‌و لای مه‌رگی ده‌بات.

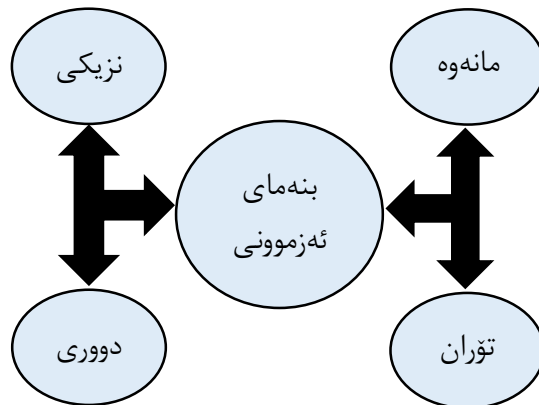
من خۆشه‌ویستیکم هه‌بوو
وه‌کوو دلۆپه فرمیسکیک
له‌ گلینه‌ی چاوه‌کانما قه‌تیس ما‌بوو
له‌ رۆژیکه‌ی به‌هاری سالی هه‌فتادا
له‌ چاوه‌کانم جیا بۆوه
له‌و رۆژه‌وه تا‌کوو ئه‌مرۆ
من دیوانه‌ی ئه‌و دلۆپه فرمیسکه‌ بی‌سه‌روشوپنه‌م
من خۆشه‌ویستیکم هه‌بوو
وه‌کوو هه‌ناسه‌یه‌کی پاک
له‌ سییه‌کانما هیلانه‌ی خۆی چی کردبوو
وه‌ک بالنده‌تۆرا و سییه‌کانمی به‌جی هیشت
(۲۱)

«جیا بوونه‌وه» بۆ فرمیسک لایه‌نی به‌ره‌و خوار بوونه‌وه و رژان ده‌گه‌یینی. ئینجا «بی‌سه‌روشوپن
بوون»، دوور که‌وتنه‌وه تا راده‌ی له‌به‌ر چاو گوم بوون نیشان ده‌دات، که ناراسته‌ی به‌رده‌می دوور و
دوای هه‌ته‌ر کردنی چاو ده‌گریته‌وه. پیتی «له» دوای شت/شوپن، هی‌ما بۆ ده‌روونی ئه‌و شت/شوپنه
ده‌کات. که‌وابی «له‌ سییه‌کانما» واته‌ ناخ و قوولایی سی که لایه‌نی به‌ره‌و خوار و قوولایی ده‌گه‌یینی.
ئنجا «تۆران و به‌جی هیشتن» لایه‌نی رووبه‌رووی تیدا به‌دی ده‌کری.

نوێنه‌ی (۹): بنه‌مای ئەزموونی مانه‌وه/جیا‌بوونه‌وه

«مانه‌وه» شوینی تیدا مه‌به‌سته و جوړی وه‌ستانه؛ که‌چی «جیا‌بوونه‌وه» رو‌یشتن و به‌تایبه‌ت به‌ نېسه‌تی ئەسرین به‌ره‌و خوار بوونه‌وه‌یه.

نوێنه‌ی (۱۰): بنه‌مای ئەزموونی مانه‌وه/تۆران

«مانه‌وه» پیکه‌وه بوون و سازان و نزیکی‌یه‌تی ده‌گه‌یی‌نی و تۆران پشت هه‌لکردن و رو‌یشتن و دووری نیشان ده‌دات. هه‌روه‌ها وه‌کوو:

دلی من چه‌شنی واگۆنی قیتاریکه
هه‌زار و یه‌ک وێستگه‌ی هه‌یه
له هه‌ر یه‌کی له‌و وێستگانه‌ رابوه‌ستی
رێ‌بواریک به‌ جیی ده‌هیلئ
رێ‌بواریک خۆی تیده‌په‌ستی
به‌لام...

رێ‌بواریکی په‌ستی تیا‌یه
دانا‌به‌زئ

...

ئهم رێ‌بواره به‌ دوا‌ی ناوی خۆیدا وێله
(په‌شیو، ۲۰۰۱: ۳۵)

نووکى ڤمه‌کانتان تیژ کهن
 خه‌نجه‌ره‌کانتان سواری هه‌سان کهن
 سه‌راپای له‌شم بکه‌نه‌کیلگه‌ی برین
 (۲۲)

«سوار کردن» به‌واتا به‌رز کردنه‌وه‌لایه‌نی به‌رزایی و ڤاوه‌ستاوی ده‌گه‌یینی. «سه‌راپا»ش دوو لایه‌نی لای ژوور و لای خواری تیدا هه‌ست ده‌کری.

د‌ره‌خته‌کانی فه‌رۆنیژ
 وه‌کوو کیژه‌کووردی لادی
 شه‌رم ده‌که‌ن ڤروت بینه‌وه
 هه‌ر چه‌ند هه‌وای ڤاییزشیان به‌سه‌ردا دی

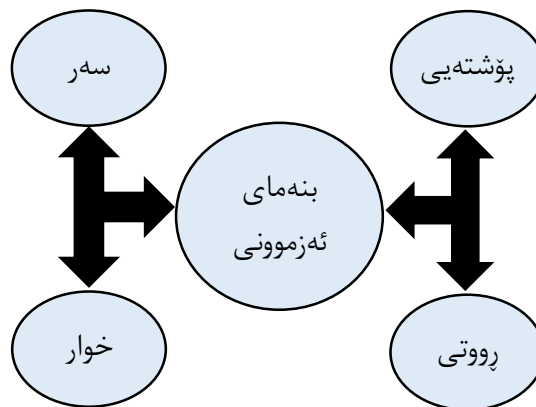
...

ئه‌ی نیرگزه‌کیویله‌که

...

بو‌به‌ر تیشکی چرای کزی
 هه‌موو باخه‌نه‌ینییه‌کانت بردم
 کام سووچ تاریک و نووته‌که
 له‌وی خو‌مان کرد به‌چرا و تیا داگیرساین
 (هه‌مان: ۲۶)

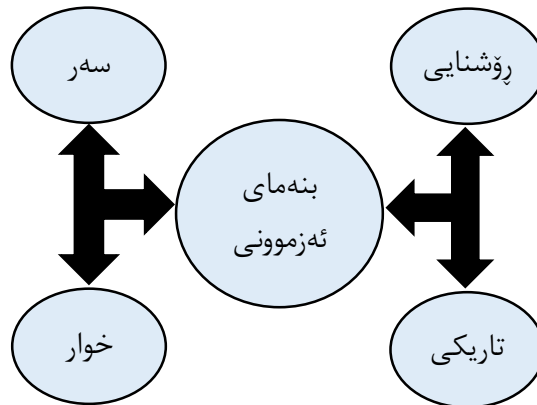
«ڤروت بوونه‌وه» بو‌د‌ره‌خت وینایه‌ک له‌سه‌روه‌وه‌بو‌خوار هه‌لوه‌رینی گه‌لاکان دینیته‌پیش چاو؛ به‌و پیه‌ناراسته‌ی سه‌ر بو‌خواری تیدا‌یه. به‌رامبه‌ره‌که‌ی ده‌بیته «پۆشته‌بوون» که‌ده‌که‌ویته‌سه‌ر و ڤروت بوونه‌وه‌ده‌که‌ویته‌ژیره‌وه.

نوینه‌ی (۱۱): بنه‌مای ئەزموونی پۆشته‌بوون/ڤروت بوون

بو‌د‌ره‌خت پۆشته‌یی به‌مانای هه‌بوونی پۆشاک‌ی گه‌لاکانیه، واته‌گه‌لاکانی له‌سه‌روه‌وه‌و ڤروتی به‌واتای هه‌لوه‌رینی ئه‌و به‌رگه‌یه. ئه‌گه‌ر ئه‌م واتایه‌بگوازینه‌وه‌بو‌ناو کۆمه‌لگا پۆشته‌بوون جیگایه‌کی به‌رز ده‌گری و ڤیزی له‌گه‌لدا‌یه، که‌چی ڤروتی شه‌رمه‌زاری و سه‌رشۆری لیه‌په‌یدا ده‌بی. هه‌روه‌ها له‌م کۆپله‌یه‌دا «کزی» ناراسته‌ی به‌ره‌و گۆشه‌خزان و جه‌م بوونه‌وه‌ده‌گه‌یینی و دژی «سه‌ربه‌زی»یه‌که‌هه‌ستان و ڤاوه‌ستان و گه‌شانه‌وه‌ده‌نوین.

«تاریک و نووتەک»یش که نه‌بوونی روشنایی و نووره، په‌ستییه و له‌خواره‌وه هه‌لده‌که‌وی، که‌چی «نوور و روشنایی» له‌سه‌ره‌وه‌یه. به‌م‌شیوه‌ شاعیر وینایه‌ک به‌دوو‌لایه‌نی دژی‌ه‌کی روشنایی/ژوور و تاریکی/ژی‌ری خولفاندوو‌ه.

نوینە‌ی (۱۲): بنه‌مای ئەزموونی روشنایی/تاریکی

ئە‌گەر ئە‌مجاره‌ بێ‌مه‌وه

...

له‌باتیی مۆ‌م‌ داده‌گیرسینم ئە‌نگوستم

گر‌ به‌ر ده‌ده‌م له‌ گلینە‌ی چاوه‌کانم

له‌ساواترین هه‌لبه‌ستم

ئە‌گەر ئە‌مجاره‌ بێ‌مه‌وه

هه‌ر بێ‌شکه‌یه‌ کم‌ بێ‌ته‌ری

به‌ شینه‌یی

به‌ سه‌ریا‌ ده‌نووشتی‌مه‌وه

(په‌شیو، ۲۰۰۱: ۴۴)

«هاتنه‌وه» دژی‌ کۆچ و رویشتنه‌ و ده‌چیته‌وه‌ سه‌ر ئە‌زموونی دووری/نزیکیی که‌ باس‌مان کرد. به‌لام‌ لی‌ره «نووشتانه‌وه» هاتوو‌ه که‌ ئاراسته‌ی چه‌مانه‌وه و به‌ره‌و خوار بوونه‌وه‌ی تیدایه‌ و بنه‌مای فیزیکییه‌ که‌شی ئاراسته‌ی رووه‌و خوار نیشان ده‌دات و دژی «(قیت) راوه‌ستان» و به‌رز بوونه‌وه‌یه.

دوو به‌تلی‌ شه‌و راشکاوه

بنوو کۆ‌ر په‌م

هانێ‌ له‌په‌م سه‌ری پێ‌که

...

چاوه‌پێ‌ی من مه‌ که‌

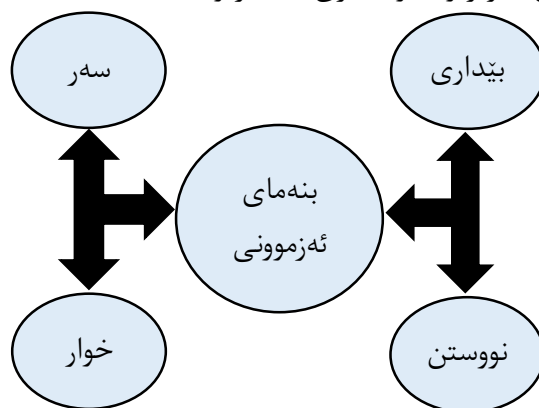
ئە‌مشه‌و

من ئیشکت ده‌ گرم

نانووم

(۶۸)

«نووستن» نه مانای به شیی له ههست و خوستی مرؤفه و خاو بوونهوه و ناوشیاری و بی ئاگایی تیدایه. بهرامبه ره که ی ده بیته «بیداری» و «نه نووستن» که هه موو ههست و خوستیکی مرؤف له جیی خۆیدایه، که واته نووستن له ژیره وهیه و بیداری له سه ره وه.

نوینە ی (۱۳): بنه مای ئەزموونی بیداری/نووستن

هه ره وه ها وه کوو ئەم نموونه ی خواره وه:

ئیمه وه ک ده خه وین
 جار هه یه ده خه وین
 ده خه وین وه ک شوانی دوای شه وین
 به لام له خه ویشا
 به پیوه وین
 به پیوه وین ناکه وین
 (په شیو، ۲۰۰۱: ۴۸)

لیره بیداری و نووستن له بهرامبه ری یه کدا پیشان دراون، خهوتن ناراسته ی لار بوونه وه و راکشان و به ره و نزمی چوونی تیدایه، که چی بیدار بوون ناراسته ی راوهستان و قیت و قنجی و به رزیی تیدایه. له دنیای فیزیکی شدا ئه وی نووستی، ئە گه ریش رانه کشایی، ههست و هۆشی وریا نییه، که وایی به جوړی لایه نی نزمی و له ژیره وه بوونی تیدا ههست ده کری؛ به لام ئه وی وریا بی و نه خه وتبی، به پیوه یه، راوه ستاوه و که واته له سه ره وه یه. دیسانه که به وینه ی ئەم شیعه:

ههستن مه نوون

...

خۆ به هاری نه وهت و یه ک
 تا گه وره کان نه هاتنه وه
 زیره و قیژه شمان چرین بوو
 تا گه وره کان نه هاتنه وه
 هه لدیرانیشمان فرین بوو
 (۱۴۶)

«ههستان و نووستن» پیشتر باسمان کردن که بهرزی و نزمی ده‌گه‌یینی. به‌لام «هه‌لدیران» و «فرین» دوو لایه‌نی دژیه‌ک ده‌نوینن که هه‌لدیران روو له خوار کردن و به‌ربوونه‌وهیه، که‌چی فرین به‌رهو ئاسمان هه‌لکشان و به‌رز بوونه‌وهیه.

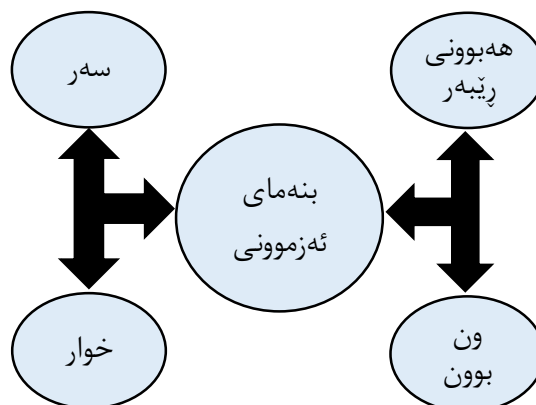
ته‌نیایی کارمامزیک بوو
راوکه‌ریک هات و ته‌قه‌ی لی کرد
هه‌نگاوه‌کانم نایگه‌نی
(۷۳)

ههم «ته‌قه لی کردن» و ههم «پیرانه‌گه‌یشتن» هاوکات ئاراسته‌ی به‌توندی به‌رهو پیشه‌وه رویشتن و دوور که‌وتنه‌وه پیشان دهن. هه‌روه‌ها بو ئه‌م واتایه وه‌کوو:

شه‌مه‌نده‌فر
وه‌ک ماریکی سه‌رادوونراو
گینگلی ده‌دا و ده‌یفیشکاند
(۷۷)

ئه‌گه‌ر له‌ دارستانیکی چ‌ردا ون بم
ئه‌گه‌ر له‌ ناو زه‌ریایه‌کی گلارادا
که‌شتیم تووشی گئزه‌نیک بی و سه‌راوبن بم
ترسم نییه
تا چاوی تو کۆمپه‌سم بی، ربه‌رم بی
(۷۶)

«ون بوون» فهوتان و نه‌مان ده‌گه‌یینی و کیشه‌ساز و کاره‌سات‌باره، که‌چی «هه‌بوونی ربه‌ر» پیشگری له‌و کیشه و کاره‌ساته ده‌کات و مانه‌وه له‌سه‌ر بارودۆخی دروست و شیوا دابین ده‌کات؛ که‌وابی هه‌بوونی ربه‌ر چاکه و له‌سه‌ره‌وه‌یه و ون بوون مه‌ترسیداره و ده‌که‌وئته خوارپوه.

نوینە‌ی (۱۴): بنه‌مای ئەزموونی هه‌بوونی ربه‌ر/ون بوون

ئه‌یانه‌وی
وشه‌کانمان

کۆت و زنجیر بو پیمان بی
 سایه‌ی سیداره جییان بی
 ئەیانسه‌وی
 وشه‌کانمان
 بی‌ده‌نگ بکه‌ون به روودا
 وه‌ک‌ه‌زرتی سمایل کهوت
 له ژیر ره‌حمه‌تی چه‌قۆدا
 (په‌شیو، ۲۰۰۱: ۱۰۳-۱۰۴)

«به روودا کهوتن» هیمایه بو هه‌لدیران و نوشت هینان و ناراسته‌ی به‌ره‌و ژیر بوونه‌وه نیشان ده‌دات. له بیر و ئەندیشه‌ی مرۆفدا نوشت هینان په‌سته و له خواره‌وه‌یه و خالیکی نه‌رینیه. به‌رامبه‌ره‌که‌ی «سه‌رکه‌وتن» له که ده‌که‌ویته سه‌ره‌وه.

خه‌نجهر نیشه سه‌ر گه‌ردنم
 لییان پرسیم ناوی چیه‌خۆشه‌ویستم

...

چاویان کۆلیم
 سه‌ریان بریم

...

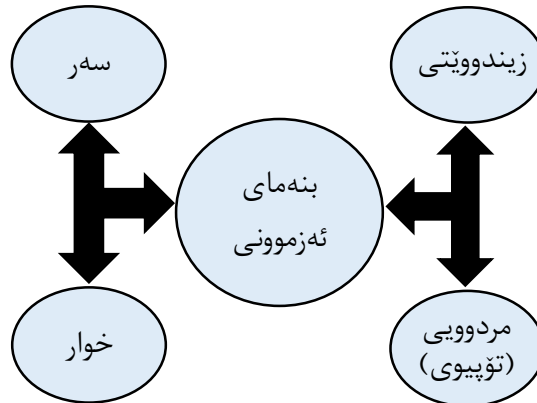
هه‌ر نه‌مردم
 پیتی ناویکی سه‌ربراو
 نه‌خشه‌ی ولاتیکی دزراو
 تیکه‌لاو بوون وه‌ک‌تان و پۆ
 یه‌کالایان نه‌کرده‌وه
 هه‌ر چه‌ند په‌نجه‌یان تی‌وه‌ردا
 (۳۰)

دیسانه‌وه «سه‌ر» خۆی نوینه‌ری لای ژوووه‌وه و به‌رانه‌ره‌که‌ی ده‌بیته «پایین و لای خواروو». «تان و پۆ» ش پیکه‌وه خواستنیکی ناراسته‌یی لیکدراون و یه‌کجی دوو لا نیشان ده‌دن. «یه‌کالا کردنه‌وه» ش کاریکه که ناراسته‌ی تیدا هه‌ست ده‌کری؛ چونکه تیکدانی شتیک له سه‌ردا بو ژیر یا خۆ به‌پیچه‌وانه‌وه له ژیردا بو سه‌ر ده‌گه‌یینی و له هه‌ر دوو حالدا ناراسته‌یه.

ئه‌ی قالی!

نیاندرتال بووم کاتی پیی خۆم نایه دنیا
 به‌چاوی خۆم چاخی هه‌موو پیغه‌مبه‌ره‌کانم دیوه
 کاروانی میژووی شه‌رمه‌زار
 به‌سه‌ر ناوچه‌وانی مندا تپه‌ریوه
 که‌چی هیشتا ئۆفیس ده‌جاله‌کانی ئەم چاخه‌ویژدان تۆپیوه
 له‌ده‌فته‌ری زیندوو‌اندا ناوی منیان نه‌نووسیوه
 (۳۱)

«نیاندرتال» دیاره مروّقی کهونینه بوون که له کوردستاندا له ئەشکهوتی شانهدەر ئیسک و پرووسکیان دۆزراوه تەوه؛ ئەم ناوه له بەستینی خواستنی ئاراسته‌ییدا رابردوو/پشتی سەر پیشان دەدات. «میزوو»ش که شتیکی واتاییه به رازه‌یه‌کی جوان له قالبی خواستنیکی کیناییدا هه‌ست و نه‌ستی بو دابین کراوه و به شهرمه‌زار وه‌سف کراوه که سهرشۆری و له دنیای فیزیکدا رووه و خوار بوون ده‌گه‌یینی. وشه‌ی «تۆپیو»یش که بو سه‌قته بوونی هه‌ندی گیاندار به‌کار دیت، که‌وتن و هه‌ره‌س هینان و به‌ره‌و خوار بوونه‌وه نیشان دەدات. که‌چی «زیندوویتی» هه‌لسان و به‌رزی و به‌- پیوه‌بوون ده‌گه‌یینی که پیکه‌وه جه‌مه‌ریکی دژیه‌کی ئاراسته‌یی پیکه‌هه‌ینن.

نوێنه‌ی (۱۵): بنه‌مای ئەزموونی زیندوویتی/مردووپی (تۆپیوی)

بآلنده‌یه‌ک بووم شه‌که‌ت و ته‌نیا
 بآلیکم کۆچ بوو بآلیک راپه‌رین
 (په‌شێو، ۲۰۰۱: ۱۴۹)

«شه‌که‌تی» و «ته‌نیاپی» که له‌و حاله‌دا مروّف پیوستی به‌راکشان و سانه‌وه هه‌یه، له‌ خوارپیه و «کۆچ و راپه‌رین» هه‌ستانه‌وه و رویشتن و سه‌ره‌ل‌دان و به‌رز بوونه‌وه ده‌گه‌یینی.

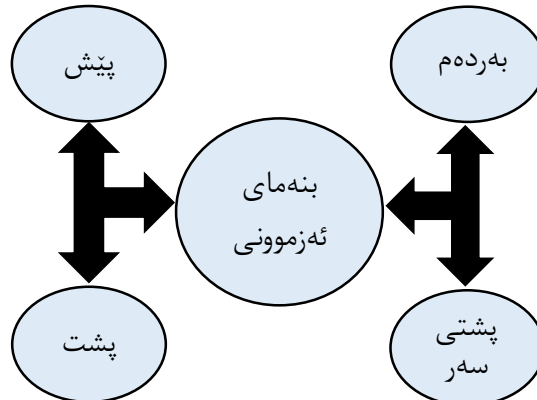
که‌ زریزه‌ی به‌فیری زیوین
 ئاسمان و زه‌مین لیک‌ده‌دووری
 له‌گه‌ل به‌فرا تۆش ده‌باریت

...

ده‌چمه‌ ناو واگۆنی میترو
 تۆ وه‌ک ریگه‌ی گه‌رانه‌وه‌م له‌ به‌رده‌ممای
 شه‌قام ده‌بیرم
 وه‌ک سه‌به‌ری چیشته‌نگاویکی دره‌نگم
 تۆ له‌ ته‌کمای
 جار جار خۆمت لئ و ن ده‌که‌م
 که‌چی له‌په‌ر وه‌ک رۆژنامه
 له‌ ناو ده‌ستمای

(۳۲)

«بارین» چ باران چ به فر له سهرهوه بو خواره و ناراستهیه کی تیدایه. «ریگه ی گه رانه وه» ش هیلکی ئاسویی له رووبه رووی مرۆقه وه پیشان ده دات که ناراسته ی به ره و روویه. ههروه ها «له بهر ده مدا بوون». «له ته کدا بوون» لایه نی پال ده ست و که نار ده گه یینی. «ون کردن» شارنده وه و له بهر چاودا نه مانه که کاتی شته که پهیدا ده بی، ده که ویتته خالی به رانه به ریه وه که به رده سته.

نوینه ی (۱۶): بنه مای ئه زموونی ون بوون (پشته سهر)/له بهر ده ستدا بوون (به رده م)

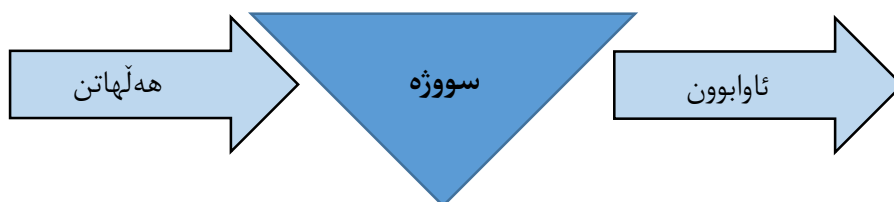
کاتی که س/اشتی له به رده مه، واته له لایه نی رووبه رووی مرۆقه، به لام که ون بوو وه کوو ئه وه یه بکه ویتته پشتی سهره وه که نابیندری و دیار نییه. به م شیوه خواستنیکی ناراسته یی دژیه ک پیکدی.

من ده مه وی تو نه مر بیت
 من ده مه وی ئیواره یه ک
 له گه ل هه ورا بیارییت و ته واو نه بیت
 من ده مه وی سپیده یه ک
 له گه ل رۆژا بۆم هه لبییت و ئاوا نه بیت
 به لام سه د ئاخ
 من پووشکین نیم

...

من چلیکی به ژن چه ماوه ی شه نگه بیم
 (په شیو، ۲۰۰۱: ۳۷)

«بارین» پیشتر باسمان کرد. به لام «هه له اتن» و «ئاوا بوون» دوو خواستنی ناراسته یی دژیه کن که لیته بو واتای ده رکه وتن و له بهر چاوه نه مان هاتووه. هه له اتن لایه نی به ره و رووی سووژه هاتنه و ئاوا بوون به پیچه وانوه دژی ئه و لا رۆبشته؛ به وینه ی ئه م دوو هیله:

«به ژن» له زمانی کوردیدا خۆی نوینه ری راست و بهرز بوونه؛ به لام لیته وه سفی «چه ماوه» خراوه ته شوینی و دراوه ته پال شه نگه بی که به هه ردووکیانوه حاله تی شو بوونه وه و لار بوونه وه ی پی ده دن و لایه نی به ره و خوار دا هاتنه وه ده گه یینن.

ئەگەر ئەمجاره بێمهوه
بهانییان
وهک بهرخۆلهیهکی ساوا

...

تل دهخۆم و گیایهکی تفت و تال تیر تیر دهجووم

...

ئەگەر ئەمجاره بێمهوه
وهک سمۆره
به دارگوپزه بهرزه کانا هه لده گه پریم
وهک په لسه هه ورکیکی نهوی
به سهر کینگه سهوزه کانا دهخولیمهوه
وهک شهنگه بی
به سهر چهما
به سهر گشت زنازه کانی
که نارا
ده چه میمهوه
(په شیو، ۲۰۰۱: ۴۳)

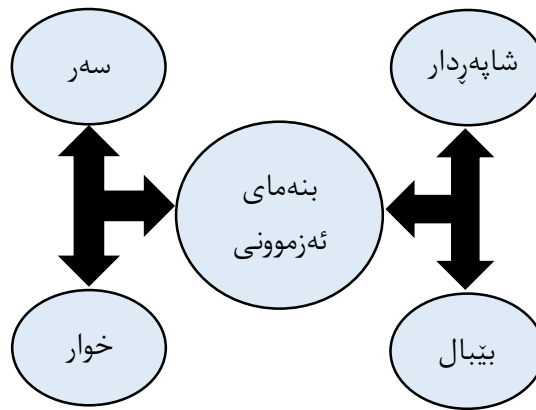
«تل خواردن» وه کوو خولانهوهی عهقره بهی سهعات لایهنی تیدایه، بهس رهنگه به پیچه وانهی سووری سهعات بیتن. «هه لگه ران» راسته وخۆ به رهو سهروهه چوونه و لایهنی سهر نیشان ده دات. «دارگوپزه بهرزه کان»، ئاراسته ی به رهو ژوور/ئاسمان نیشان ده دات. «په لسه هه ورکیکی نهوی» ئه وهیه که به رهو خوار هاتوووه و نزم بوته وه که زۆرتر رهنگی ره شه و په یامی ئه وهی تیدایه که باری قورسه و باران که نیشانه ی پیت و به ره که ته، ده بارینی. شهنگه بی و چه مانه وه که ی پیشتر باسمان کرد.

ئەگەر ئەمجاره بێمهوه
سه رنج ده دهم
زه رنه قووته چون بال ده گری

...

جوگه له کان له کوپوه دین
بو کوئی ده چن؟
ئەگەر ئەمجاره بێمهوه
زمانی گر ده هینمهوه
بو لاله کان
شاپه ری گر ده هینمهوه
بو فرنده بی باله کان
(۴۳)

«بال گرتن» دیاره هه مان فرین و به رهو سهروهه چوونه. «هاتن و چوون» ییش پیشتر ئاماژه مان پی کرد. «شاپه ر» که ره سه ی فرین و به رز بوونه وه و به رهو لایهنی سهر چوونه؛ دژه که یشی هاتوووه له سارسته ی «فرنده بی باله کان» دا، که چوون بالیان نییه ناتوانن بفرن و هه ر له سهر زهوین و به رز نابنه وه.

نوینەیی (۱۷): بنه‌مای ئەزموونی هه‌بوونی شاپه‌ر/نه‌بوونی بآل

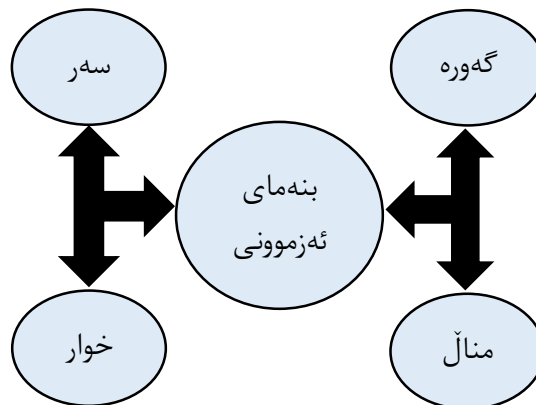
له باری جیهانی داكهوتی دهره‌وه‌شه‌وه ئەوه‌ی په‌ر و بآل و به‌تایبه‌ت شاپه‌ری هه‌بی، ده‌توانی به‌رز به‌رز به‌فری؛ كه‌چی ئەوه‌ی بآلی نه‌بی، نه‌ویییه و ناتوانی به‌رز به‌بیته‌وه و له خواره.

ئە‌ی دایه‌ گیان!
له‌ یادمه‌ كه‌ منال بووم
ئە‌شقی تامی تفت و تال بووم

...

ئێستا گه‌وره‌م و منال نیم ئە‌شقی ئە‌شقی تامی تفت و تال بووم
(په‌شیو، ۲۰۰۱: ۴۵)

له‌م كۆپله‌یه‌دا دوو جه‌مسهری «گه‌وره» و «منال» بوون هاتوو كه‌ سهر و ژێر ده‌نوینتی و لایه‌نی تیدایه.

نوینەیی (۱۸): بنه‌مای ئەزموونی گه‌وره/منال

مرۆقی به‌ ته‌مه‌ن گه‌وره له‌ سه‌رت‌ره‌وه‌یه و منال له‌ خواره‌وه‌یه. كه‌وا‌ی گه‌وره‌یی له‌ لای ژوو‌روه و بچوو‌کی/منال بوون له‌ لای ژێره‌وه‌یه.

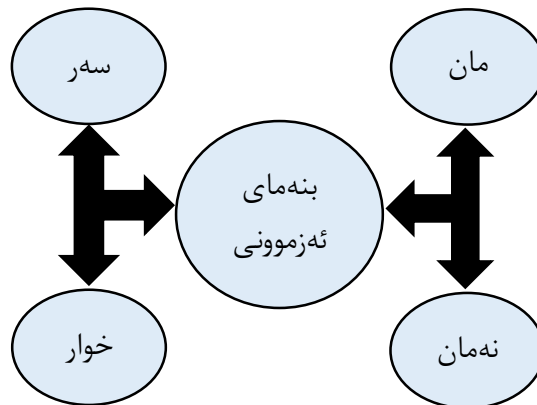
فلیمه‌ كه‌ تراژیدیا بوو
ناوه‌رۆکی مان و نه‌مان
له‌ ناو جه‌رگه‌ی تاریکیدا
ملوینه‌ها داده‌گیرسان
پالسه‌وانی فلیمه‌ كه‌

له گه‌ل کزه‌ی زه‌رده‌په‌را
تیش‌وو‌ی هه‌لگه‌رت
رابرد به ناو دلی تاری شه‌وی که‌را

...

که‌چی له پر خه‌نجه‌ری خو‌ی پشتی پینکا
(په‌شیو، ۲۰۰۱: ۴۶)

له دیری یه‌که‌مدا «مان و نه‌مان» ده‌بینین که‌ جه‌مسهری دوو لایه‌نی خوار و ژوورن. ئەوی مابئ واته
زیندوو و له سه‌روه‌یه، ئەوه‌ش نه‌مابئ، مردوو و به‌ره و خوار کوچی کردوو.

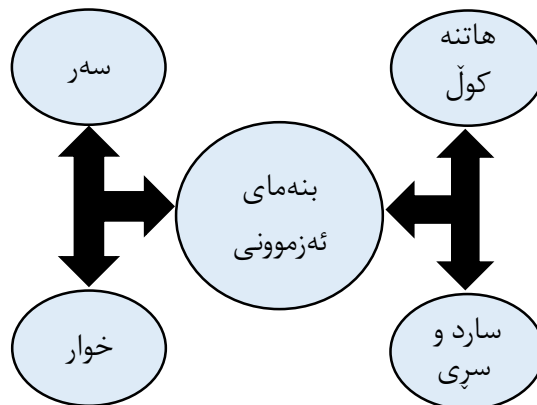
نوینە‌ی (۱۹): بنه‌مای ئەزموونی مان/نه‌مان

هه‌ر له و کۆپله‌یه‌دا خواستنیکی ئاراسته‌یی تر هه‌یه، له «خه‌نجه‌ر پشت پینکان» دا، چونکه ئە و کاره
به‌ره و شتی رویشتی تیدایه.

من چیا‌ییم

ختوو که‌یه ک وه ک گر خوینم دینیتته کول
ده‌بینم تۆش سارد و س‌ری
(۴۸)

«هاتنه کول» بی گومان به‌ره و ژوور هاتنی تیدایه و خو‌ی لای سه‌رووه، که‌چی «سارد و س‌ری» به‌ره و
خوار کشانه و دزی ئەوه.

نوینە‌ی (۲۰): بنه‌مای ئەزموونی هاتنه کول/سارد و س‌ری

شتی که له پله‌ی کولاندایه، دپته سهر و قول دهدات؛ که‌چی ئەوی سارد بی له نزماییدایه و کش و ماته.

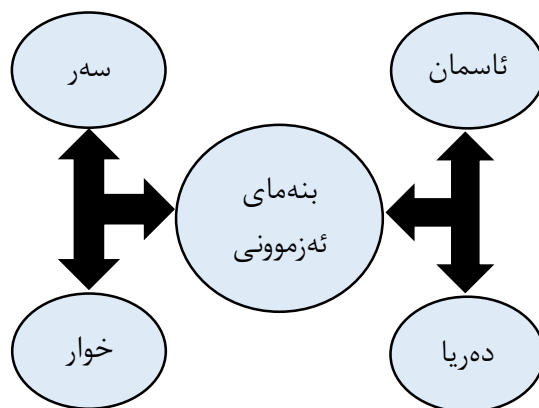
خه‌وم نایئ

ده‌ترسم — برۆم ونت که‌م
رۆژانمان ئەوانه‌ی ماون
به‌په‌نجه‌ ده‌ژمی‌دری‌ین
چهند دلۆپه شه‌ونمیک‌ی به‌ر هه‌تاون

...

بوو گیانه‌ بیر له‌ ده‌ریا‌یه‌ک بکه‌وه
که‌ هینده‌ی چاوی خۆت مه‌نگ بی
بیر له‌ ئاسمانیک بکه‌وه
هینده‌ی ژانی من بی‌ده‌نگ بی
(په‌شیو، ۲۰۰۱: ۴۹)

له‌م شیعره‌دا «خه‌و نه‌هاتن» نیشانه‌ی وریا بوون و له‌ سهر هه‌ست بوونه‌ که‌ وه‌ک پښتر لیکماندایه‌وه ئاراسته‌ی به‌ره‌و ژوور ده‌نوینئ؛ «ون کردن» نیشانه‌ی له‌سهر هه‌ست نه‌بوون و غافل بوونه‌ و دژی ئەوه. «دلۆپه شه‌ونمی به‌ر هه‌تاو»، به‌ هۆی ئەوه‌ی که‌ تانه‌وه‌ و پۆچوونی به‌دواوه‌یه، لایه‌نی به‌ره‌و خوار ده‌گه‌یینئ. «نووستن» یش پښتر باسی کرا. دوو جه‌مه‌سهری ئاراسته‌نوینئ دژیه‌کی تر له‌م شیعره‌دا ئاسمان و ده‌ریان. که‌ یه‌که‌میان لای سه‌روو ده‌گه‌یینئ و ئەوی تر لای ژیر.

نوینه‌ی (۲۱): بنه‌مای ئەزموونی ئاسمان/ده‌ریا

له‌ دنیا‌ی فیزیکی ده‌ره‌وه‌شدا سه‌باره‌ت به‌ مرقف ئاسمان له‌ سه‌ره‌وه‌یه‌ و ده‌ریا له‌ خوار. هه‌روه‌ها وه‌ک له‌م شیعره‌دا هاتوه‌:

ده‌توانین وابکه‌ین

ده‌ریای هار، وه‌ک ئاسمان هینم بی
ئاسمانیش وه‌ک ده‌ریا بی‌بن بی
(په‌شیو، ۲۰۰۱: ۷۰)

گفتت دامی

وینهی ئهوانهم نیشان دهی

که مۆم ئاسا

له شهوگاری ژینتا هه لَبوون

(۵۰)

«مۆم» که هه لَده کرئ گر و رۆشناییه که ی به ره و سه ره وه ده کشی و بهرز ده بیته وه؛ بهرام به ره که ی «تاریکی» یه له وشه ی «شهوگار» دا که دژی رۆشناییه و له خواره وه جی ده گری.

زستانی پار له گه لَمَا بووی

له م شاره دا

...

تا چلووره

به گوپسوانه و دره خته وه سه وز ده بوو

(۵۱)

«چلووره» حاله تی شوپ بوونه وه و به ره و خوار هاتنی تیدا به دی ده کرئ، «گوپسوانه» و «دره خت» و هه ره ها «سه وز بوون» یش به رزی و به ره و ژوو هه لکشان که دوو لایه نی بهرام به ری یه کترن، پیشان ده ده ن.

له و رۆژه وه له گه لَمَا نیت

سبه یان خۆر دره نگ هه لَدی

ئه ستیره کان چاوی دایکی شه هیدان

کز ده سووتین

(۵۴)

«له گه لدا بوون» هاوئاسۆبی و له که ناردا بوون ده گه یینی و هیلکی ئاسۆبی ده ست نیشان ده کات؛ ئیستا لیره نه رینی کراوه ته وه و بووه به «له گه لدا نه بوون». «هه لَهاتنی خۆر» بهرز بوونه وه یه؛ به لام ئه میش نه رینی کراوه و بووه به «دره نگ هه لَهاتن»، به لام هه ر هیله ئاراسته ییه که ی تیدا یه. که وا بوو ده بیته دوو لایه نی دژیه کی له گه لدا نه بوون و هه لَهاتن (بهرز بوونه وه) ی خۆر.

چاوه پیتم

ده گه رپیته وه سویند ده خۆم

...

هه موو رۆژی

له گه ل سپیده ی به یانا

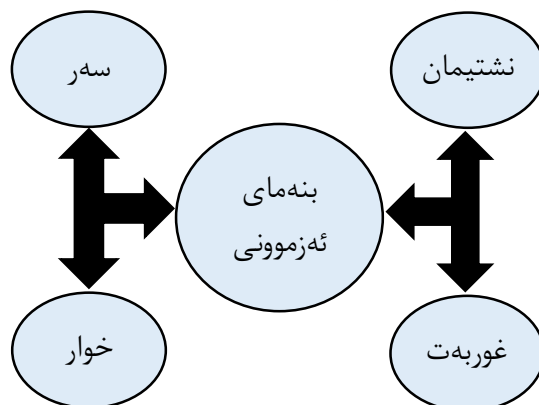
به ره و ئاسۆ له دوو ده ده م ده زووی نیگام

(۵۵)

«گه رانه وه» گرتنه به ری ئاراسته ی هاتن به ره و قسه که ره. «به ره و ئاسۆ رۆیشتن» یا نیشان دانی لایه نی روو به روو رۆیشتنی تیدا یه و به م شیوه دوو لایه نی دژیه ک له م پارچه شیعره دا پیکهاتووه.

دلته‌نگ مه‌به
 رۆژێک دادی ده‌چیتسه‌وه
 که چوویته‌وه‌ش
 نیشتمان له‌ ریشه‌را هه‌لده‌که‌نی
 (۶۲)

لێره‌دا «نیشتمان» لایه‌نی به‌ره‌و پێشی بۆ ته‌رخان کراوه، و ئه‌وی له‌ نیشتمان نییه، ده‌گه‌رپته‌وه‌ بۆ لای که‌ ئه‌م واتایه‌ له‌ رسته‌ی «ده‌لته‌نگ مه‌به‌ ده‌چیته‌وه» دا هه‌ست ده‌کری. که‌وابی دوو ناراسته‌ هه‌ن که‌ به‌ره‌و رووی یه‌ک تر دین و نیشتمان له‌ سه‌ره‌وه‌یه‌ و غوربه‌ت ده‌که‌وێته‌ ژێره‌وه‌.

نوێنه‌ی (۲۲): بنه‌مای ئەزموونی نیشتمان/غوربه‌ت

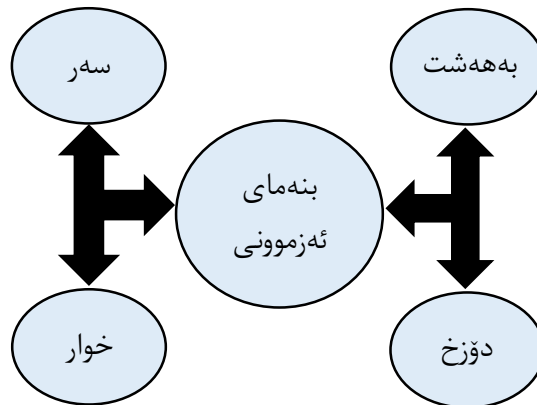
ئه‌و که‌سه‌ی له‌ وڵات و زید و نیشتمانی خۆیه‌، له‌ جیگایه‌کی ئه‌ستوردا هه‌لکه‌وتوو که‌ دلی لێ چه‌قیوه‌، به‌لام ئه‌وی له‌ غوربه‌تدایه‌، جیی دایمه‌ له‌قه‌ و ناسه‌ووی.

ئه‌گه‌ر رۆژێک لیت تووره‌ بووم
 ئه‌گه‌ر رۆژێک بریارم دا جیت به‌پلم
 دلته‌نگ مه‌به
 خه‌مت نه‌بی
 رینگام له‌ باوه‌شی تۆرا ده‌ست پێ ده‌کا و
 له‌ به‌ر ده‌رگا کو‌تایی دی
 (په‌شیو، ۲۰۰۱: ۷۲)

«توره‌ بوون»، هه‌لچوون و به‌رز بوونه‌وه‌ی ئاست – هه‌ر ئاستیک – ی تیدایه‌ و لایه‌نی سه‌ره‌وه‌ ده‌گری و «جی هیشتن» لایه‌نی رووبه‌روو رۆیشتنی تیدایه‌؛ که‌وابو له‌م شیعه‌دا دوو ناراسته‌ی به‌ره‌و سه‌ر و به‌ره‌و رووبه‌روو هه‌یه‌.

نازانم چۆن ئاویتته‌ت بم؟!
 ئه‌گه‌ر به‌هه‌شتیت پیم بلێ
 تا کړنۆش به‌م بۆ گشت خواکان
 ئه‌گه‌ر دۆزه‌خیت پیم بلێ
 تا زه‌مین پر که‌م له‌ تاوان
 (۸۸)

«بههشت» و «دۆزهخ» همیشه چ له کتیبان و ئەفسانه و دهقه دینییه کاندای و چ له زهین و بیری مروّفا دوو جهمسهری دژی یه کترن و بههشت له سهروهویه و دۆزهخ له ژیرهوه. له قورئانیشدا بۆ بههشت له وشه گهلی وه کوو «عالیه، اعلی، علو، اعلی علیین» و هرچی واتای سهر و بهرزیی تیدایه که لک وهرگیراوه؛ وه کوو ئایه «فهو فی عیشه راضیه فی جنه عالیه» (الحاقه: ۲۲) و بۆ دۆزهخیش له «سفل، أسفل السافلین» و هرچی واتای ژیر و قوولایی ده گهیی، که لک وهرگیراوه؛ له چهشنی ئایه «ثم رددناه أسفل السافلین» (التین: ۵).

نوینە (۲۳): بنه‌مای ئەزموونی بههشت/دۆزهخ

ئەندیشه‌ی مروّفیش ههر وایه و بههشت به جیگایه‌کی بهرز و خۆش و پرناسایشت ده‌زانێ و دۆزهخیش به جیگایه‌کی ژیرخانی و قوول و پرمه‌ترسی.

ئەشێ ئەهریمەن بهههشتی
 خوای بهرکه‌وئ
 ئەشێ پرووبار
 پروو له هه‌وراز بی و سه‌رکه‌وئ
 ئەشێ مه‌م زیندو و بیته‌وه
 له سه‌ر سینگی زین بسره‌وئ
 (په‌شیو، ۲۰۰۱: ۱۲۸)

لیره‌دا «ئەهریمەن» له به‌رامبه‌ری «بهههشتی خوا» وه هاتووه که دژ یه‌کن و بهههشتی خوا له لای سه‌روویه و ئەهریمەن له لای خواروویه. هه‌روه‌ها «پرووبار» دپاره به‌ره‌و زه‌ریا ده‌کشی که هیلکی ئاسویی راست یان لیژ و پروو به‌ خواره و «هه‌وراز» ئاراسته‌ییکی دژ به‌وه. هه‌روه‌ها «زیندوو» وه‌ک ئه‌وه‌ی به‌ سه‌ر پیه‌ویه که‌وتۆته به‌رامبه‌ری واتای «سه‌روانه‌وه» که پراکشان و هه‌دادانی تیدایه. ئەمانه هه‌موو له به‌ستینی خواستنی ئاراسته‌ییدا لای سه‌روو و لای خواروویان تیدا به‌دی ده‌کری.

له‌گه‌لما به... گه‌ر هات و رۆژی له‌ رۆژان
 بوو به‌ تانه، نغم له‌ چاوی دۆژمنا
 له‌گه‌لما به... گه‌ر په‌تی سیداره‌ وتی:
 کړنۆش به‌ره‌ ناتخنکینم، قیزاندم: نا
 (۹۴)

«کړنوش بردن»، واتای ناراستهیی لار بوونه‌وه، چه‌مانه‌وه، به‌ره‌و خوار داهاتنه‌وه‌ی تیدایه و «نه‌خنکندن» یش واتای زیندوو مان و له ژیان/به‌رزیدا مانی تیدایه.

برام شیرکو!

که‌ژاوه‌که‌ی گریانی تو
وه‌ک ئاده‌مزادیک‌ی راپه‌ریو
گیانی گه‌رمی له‌به‌ردا بوو

...

له‌پیشه‌نگی که‌ژاوه‌تا
ئالای خوینینی مه‌هاباد هه‌لکرا بوو

...

گریام بو خوم

گریام بو تو

بو هه‌زاران زیندووی نیژراوی ناو گلکو

(۹۸)

سیفه‌تی «راپه‌ریو» ئامازه ده‌کا به هه‌ستان و به‌رز راوه‌ستان که لایه‌نی به‌ره‌و به‌رزی و به‌ره‌و ژووری تیدایه. هه‌روه‌ها «هه‌لکراو» واتای روشن و له سه‌روه‌ه بوونی تیدایه. ئینجا «زیندوو»، خاوه‌نی ژیانه و ژیانیش له سه‌روه‌ه‌یه، که چی «نیژراو» واتای مه‌رگی تیدایه و له خواریه. به‌م شیوه شاعیر دژیه کینکی هه‌ستیارانه‌ی خولقاندوو.

له‌تنوکی فرمی‌سکتا

زه‌ده‌شتم دی

باوه‌شی خووی ئه‌گرت‌ه‌وه

بو هه‌زار و چه‌وساوه‌کان

به‌هه‌شتم دی

راست ئه‌بووه

له‌سه‌ر لاشه‌ی چواردیواره‌رماوه‌کان

(۹۹)

«راست بوونه‌وه»، واتایه‌کی ناراسته‌یی ده‌گه‌یینی که لایه‌نی به‌ره‌و به‌رزایی هاتن و راوه‌ستانه. ئنجا «لاشه» و «چواردیواره‌رماو»، وه‌ک له لیکۆلینه‌وه‌که‌ی له‌یکاف و جانسونیشدا هاتوو (18: 1980)، دژی ئه‌و واتا و لایه‌نه‌نیشان ده‌ده‌ن.

نیازم وابوو

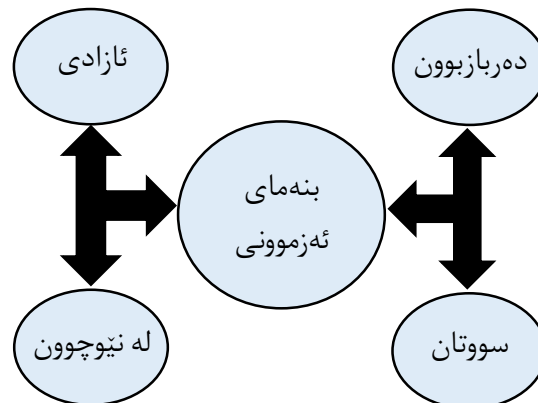
گه‌ر به‌هاری ئه‌مجار بیت

په‌ساپورتی ده‌ربازبوونی بسووتینم

نه‌هیلم ده‌رچی له‌ژیر بیت

(په‌شیو، ۲۰۰۱: ۱۰۶)

«دەربازبوون» ئاسۆی بەردەم و بەرەو رەهایی رۆیشتن کە هیلکی ریک و روو بە پیشە، دەگەیی و بە واتای گشتی هیمایە بو ئازادی و لە سەرەو بوون؛ کەچی «سووتاندن» هیمایە بو ژیر خستن و لە نیو بردن.

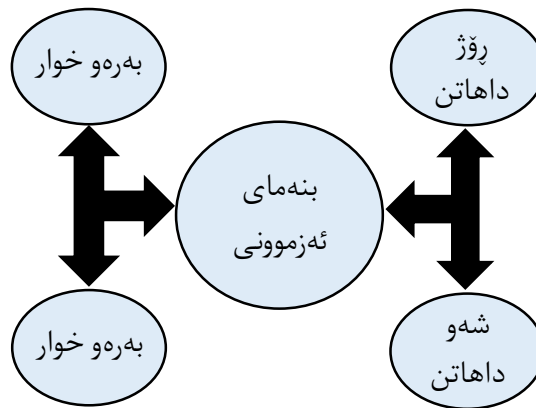
نوینە (۲۴): بنەمای ئەزموونی دەربازبوون/سووتان

بە پێی داكەوت و دنیای دەرهووش دەربازبوون ئاسۆی بەرز و بەرلأو دەنوینێ و سووتان بەرەو تەنگانە و تاریکی و نەمان دەکشێ. هەر لەو شیعەرەدا دوو چەمکی «دەرچوون» و «لەژێرپیدا بوون» هەمان خواستنی ئاراستەییان تێدایە.

خۆشەویستم
 رۆژی دادی
 گر بەر بیتە شار و لادی
 ...
 (پەشیو، ۲۰۰۱: ۱۱۵)

خۆشەویستم
 کە شەو دادی
 شەوی پایز
 کاتی خشیە گی لای وەریو
 پەلی هەستم ئە گری و ئەبیا
 بو کۆتایی و دنیای ئەو دیو
 من بەخیلی بو کۆتایی گە لا ئەبەم
 (۱۱۷)

لەم دوو شیعەرەدا خواستنی ئاراستەیی بو هانتی شەو و رۆژ لە زمانی کوردیدا پیشان دراوە؛ بو هەر دووکیان لە چاوگی «داهاتن» کە هیمای «لە سەرەو بو خوار هاتن»ی تێدایە، کە لک وەر دەگیردری.

نوینە‌ی (۲۵): بنه‌مای ئەزموونی داهاتنی شه و رۆژ

به و پێیه که هەر دوو داهاتنه که روو به به‌رده‌نگه، به جووری لایه‌نی به‌ره و خوار ده‌گریته‌وه. به‌لام له ئەندیشه‌دا رۆژ داهاتن له سه‌ره و شه و داهاتن له ژیره.

خاتوونه‌که‌م!

...

زۆر ئەترسم

له ناو دێری شیعه‌که‌کانما

شار بتناسی

...

زۆر ئەترسم

گه‌ر بتناسن

په‌نجه‌که‌کانم هه‌له‌وه‌رین

شابسکی تۆش بسووتین

(په‌شیو، ۲۰۰۱: ۱۲۴)

«هه‌له‌وه‌رین/هه‌له‌وه‌راندن» کارێکی له سه‌روهه بو خوار دا‌که‌وتن و رۆژان/داخستن/رۆژاندن و به راشکاوێ خواستنی ناراسته‌ییانه‌ی تیدایه. «سووتان/سووتاندن» یه‌ش چونکه هه‌یمای فه‌وتان و نه‌مانی تیدایه، ئەویش هه‌ر لایه‌نی به‌ره و خوار ده‌نوینێ.

به‌لین بده

که تاریکیم بو راناخه‌یت

...

منیش به‌لینت پێ‌ئه‌ده‌م

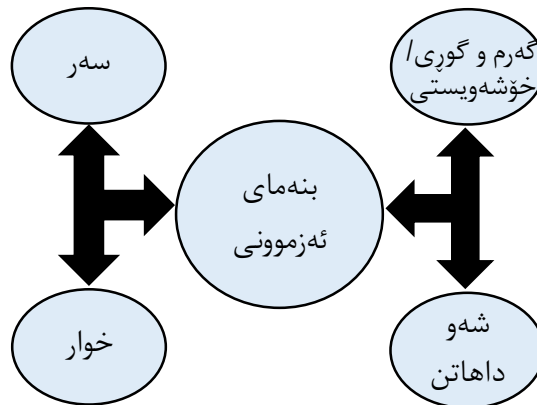
دان به رابردوو‌ما بنیم

(۱۳۳)

«دان به رابردوو‌دا نان» له نێو باری واتایی ئەو دێره شیعه‌دا واتایه‌کی هه‌ست به په‌ستی و زه‌لیلی کردنی تیدایه که ئە‌گه‌ر به‌ریته که‌شی فیزیکیه‌وه له ژیره‌وه جێ ده‌گرێ و لایه‌نی به‌ره و خوار خزانێ تیدایه.

گەر ئەتەوی
 خۆشه‌ویستیت
 به‌دوایدا نیت ماچی ساردی مائئاوایی
 به‌لین بده
 ئاسمانم بیت
 ...
 تاکوو منیش
 شانۆی کۆنم — جی بهیلم —
 ده‌مامکی رووم — فری بدهم
 دوو بالی خۆشه‌ویستیم له‌گه‌ردنت گری بدهم
 (۱۳۴)

«ساردی» هه‌ر له‌چاوی که‌ش و فیزیکی هه‌واوه‌قورسه و به‌ره‌و خوار ده‌کشی؛ «خۆشه‌ویستی» له‌دنیای مه‌عنه‌ویاتدا گه‌رم‌و‌گوری پیکده‌هینی و که‌واته‌گه‌رمه و له‌سه‌ره‌ویه و دژی ساردییه. له‌ولاشه‌وه «مائئاوایی» به‌جۆری ساردی به‌شوین خۆیدا ده‌هینی و ئه‌ویش ده‌که‌ویته‌ته‌نیش ساردییه‌وه و لای خواروو ده‌گری.

نوێنه‌ی (۲۶): بنه‌مای ئه‌زموونی سارد و سړی/گه‌رم و گوری/خۆشه‌ویستی/مائئاوایی

ناوێرم قه‌له‌میک هه‌لگرم
 ناوێرم کراسیک له‌به‌رکه‌م
 (په‌شیو، ۲۰۰۱: ۱۴۲)

«هه‌لگرتن» لای به‌ره‌و سه‌ره‌وه‌هینانی تیدا به‌دی ده‌گری و ئاراسته‌یه‌ک ده‌نوینی؛ که‌چی لێره له‌گه‌ل قه‌له‌مدا هاتوووه‌بۆ واتای نووسین. نووسین دیاره‌کاریکی هیمابه‌خش و رۆشنکه‌رانه‌یه و به‌ره‌و سه‌ره‌وه‌ده‌کشی.

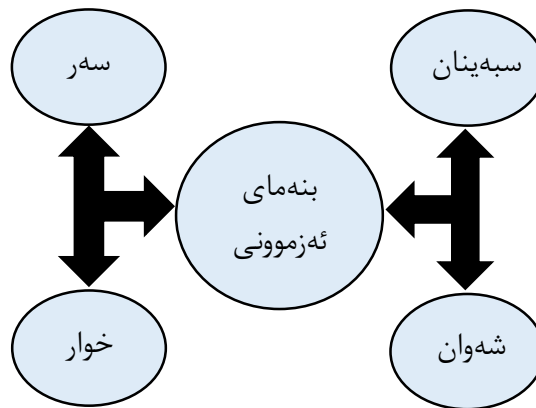
باشوور نۆبه‌ره‌ی میژوووه
 پیره‌داری سنه‌وبه‌ره
 شه‌قه‌مشار به‌ده‌سته‌کان

له ناو قه‌درا ده‌یبرنه‌وه
یه‌ک له‌مبه‌ره یه‌ک له‌و به‌ره
(۱۴۸)

کاری «دار برینه‌وه به‌مشار» راسته‌وخۆ لایه‌نی ئاسۆیی هاتن و چوون دینیتته پیش چاو، ئیستا که دوو که‌س یا دوو لایه‌نی سیاسی بن و نیشتمانیش داره‌که بی و که‌وتینه گیانی، خواستنه ناراسته‌ییه‌که چاکتر و پروات‌تر و به‌پیتزتر هه‌ست ده‌کری.

مالیک نییه‌ سبه‌ینان
من سه‌ری پبدا نه‌که‌م
په‌ناییک نییه، شه‌وان
که‌ من نه‌یکه‌م به‌ جی ژوان
که‌ منالیکتان ده‌گری
من ژیری ده‌که‌مه‌وه
نه‌خۆشتان خه‌وی ده‌زری
من دلّی ده‌ده‌مه‌وه
(۶۶)

له‌م کۆپله‌یه‌دا دوو چه‌مکی «سبه‌ینان» و «شه‌وان» دوو جه‌مه‌ری کات ده‌نوینن که‌ باری هه‌له‌هاتن و ئاوابوونی تیدا هه‌ست ده‌کری و خواستنی ناراسته‌یی تیدا خۆی ده‌نویتی؛ به‌و شیوه‌یه‌که «سبه‌ینان» که‌ ده‌می هه‌له‌هاتنی رۆژه و رۆشنایی له‌گه‌ل خۆی دینیتته ولاته‌وه، له‌ ژوروییه، «شه‌وان» که‌ خۆر ئاوا ده‌بی، کاتی تاریکییه و له‌ خواریه.

نوینە‌ی (۲۷): بنه‌مای ئەزموونی سبه‌ینان/شه‌وان

له‌ دنیا‌ی ئەزموونی مرۆفدا و له‌ بیر و ئەندیشه‌یدا سبه‌ینان له‌ سه‌روهه جی ده‌گری و شه‌وان له‌ لای خوارووه‌وه. جگه‌ له‌وه له‌و کۆپله‌یه‌دا ده‌توانین له‌ «خه‌و زرانی منال» و «ژیر کردنه‌وه» شدا خواستنی لایه‌نی به‌دی بکه‌ین؛ چونکه‌ خه‌و زران هه‌ستان و گریان و ده‌نگ به‌رز کردنه‌وه‌ی له‌گه‌لدایه و له‌ لای سه‌روویه و ژیر کردنه‌وه هینورایه‌تی و ئارام بوونه‌وه و نووستنی له‌گه‌لدایه و له‌ خواره‌وه‌یه. هه‌روه‌ها ئەم خواستنه‌ ده‌گه‌رپته‌وه سه‌ر خواستنی ناراسته‌یی بیدار بوون و نووستن. هه‌ر له‌م بابته‌یه ئەم شیعره‌ی خواره‌وه:

من فالچی نیم، کتیب بو کهس ناگرمهوه

...

کهچی لیم روونه و دهزانم
مادام تو منت خووش دهوی

...

دهبیت به دیره ههلبهستی
بهیانیمان رۆژ ده تنووسی
که زه ده پیه ریش ده کههوی
شيعرکووه کان ده تنیژن
(په شیو، ۲۰۰۱: ۵۰)

«زه ده پیه کهوتن» هه مان ئاوا بوونی خووره که ریرهوی خوړ له رۆژه لاته وه به ره و رۆژاوا دیاری ده کات و ده که ویتته به رامبه ری رۆژه لاته وه. هه ره ها «ناشتن» یش لای به ره و خوړ و چال کردن نشان ده دات.

شه و له خه وما

ئارامگه ی حاجیم دیته وه

چوکم دادا

سوژدهم ببرد بووی

گوتم حاجی په ریشانین

سه ری کز کرد

دهستی دانا سه ر دللی خووی

گوتمی مه رد به زیندووم که وه

گوتم گه وره م! من عیسا نیم

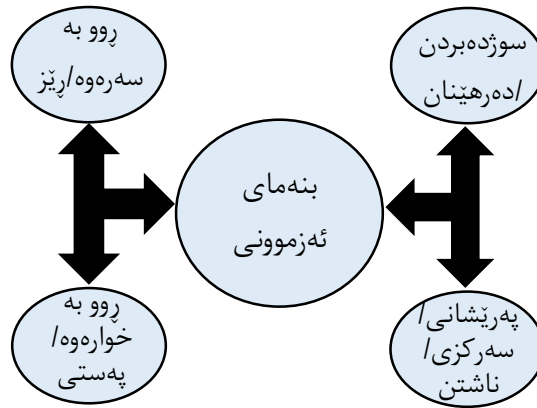
چو زیندووت که مه وه بیژه

گوتمی لیره ده رم بینه

دوو به ره کی له شوینه که ی من بنیژه

(۱۵۲)

له م پارچه شیعه ده چهنده خواستنی ناراسته یی و دژیه ک هاتوون که که شیککی به پیزی به واتای شیعه که به خشیوه. «سوژده بردن» ته کریم و چه مانه وه له رووی ریزه وه ی تیدایه (لایه نی به ره و خوړ داها تنه وه)؛ «په ریشانی» ئالۆزی و تیکچرژانی تیدایه که تیکرا چهنده لایه نیککی روو به یه ک ده نوینی. «سه ر کز کردن» سه ر داخستن و روو به ره و خوړ وه چه رخاننده به مه بهستی بیر کردنه وه یا خو وه ره زی و ناره حه تی. «ده ره یان» به ره و ژوور کیشان و به رز کردنه وه یه، دژ به «ناشتن» که روو به خوړ دانان و نزم کردنه وه ی تیدایه. کوئی ئه مانه پیکه وه دوو لایه نی به رز بوونه وه و نزم بوونه وه وه ک دوو جه مسه ر نشان ده دات.

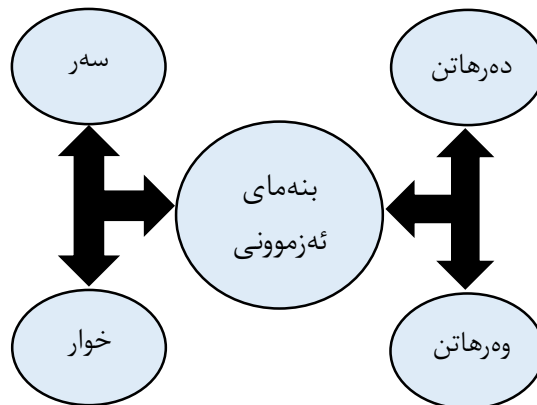
نوینە (۲۸): بنه‌مای ئەزموونی سوژده‌بردن /دهرهینان /په‌ریشانی /سه‌رکزی /ناشتن

به‌لام گیانه، ئەی گۆلی زەرد
 به‌رزه‌ه‌لچووی گه‌لا بی‌گەرد
 تۆ هەر ئەژی‌ت
 (په‌شیو، ۲۰۰۱: ۲۰۸)

«هه‌لچوون» بو‌خۆی لای سەر و به‌ره‌و ژوور چوون نیشان دەدات، به‌هاتنی ئاوه‌لناوی «به‌رز» ئاراسته‌که زیاتریش کراوه‌ته‌وه. به‌گشتی واتا که سه‌ربه‌رزی و شانازی ده‌گه‌یی‌نی.

له‌کاتی‌کدا
 له‌سه‌ره‌وه
 له‌لووتکه‌کان
 تۆف و زریان
 له‌ده‌وه‌ن و داران وه‌ردی‌ن
 خه‌مت نه‌بی
 له‌بنه‌وه
 له‌دۆله‌کان
 گیای نه‌وخیزه و گۆپکه ده‌ردی‌ن
 (۲۶۷)

لیره‌ده‌بینین شاعیر به‌به‌رامبه‌ر یه‌ک رانانی «وه‌ردی‌ن» و «ده‌ردی‌ن» و پینه‌یه‌کی جوانی ناسانه‌ی خولقاندوو و تیکه‌ل به‌خواستنی ناراسته‌یی کردوو، چوون «وه‌رهاتن» که واتای لیدان ده‌دات و زیزی و بی‌ریزی تیدا‌یه، له‌سه‌ره‌وه بو‌خواره‌وه ئەنجام ده‌بی، که‌چی «ده‌رهاتن» که بو‌سه‌وز بوون و گه‌شه‌یه، له‌ژی‌ره‌وه بو‌سه‌ر پیک دیت.

نوینە (۲۹): بنه‌مای ئەزموونی ده‌رهاتن /وه‌رهاتن

له دنیای واقعییدا به نیسبه تی مروّف دهرهاتن باریکی ئه ری نی و پربایه خه و به هو ی گرینگی و ریژه وه، جیگه و پیگه ی به رزه، به لام وهرهاتن نه شیاو و ناحه زه.

۴- ئه نجام

خواستنی واتایی له زمانی کوردیدا هه وه کوو زمانانی تر جیگه و پیگه یه کی تاییه تی هه یه و به کار ده گیریت. یه ک له چه شه کانی ئه م خواستنه خواستنی ئاراسته یه که شوین/لایه ن ده نوینتی و پرووی له ئاراسته یه کی دیاریکراوه. بو دهرخستنی ئه م راستیه، ئه م بابه ته مان له شیعری شاعیری مه زن عه بدوللا په شیودا لیکدایه وه و دهرکهوت که نزیک بوونی زمانی شیعری عه بدوللا په شیو به زمانی رۆژانه ی خه لکه وه، له لایه که وه و بوونی خواستنی ئاراسته یی به ریژه یه کی زور له شیعره کانیدا له لایه کی دیکه وه، پیشانده ری ئه وه یه که خواستنی ئاراسته یی له زمانی رۆژانه ی خه لکیشدا ده بینرئ و وه کوو دیارده یه کی ئاسایی له وتووێژی رۆژانه دا ده وری هه یه.

ههروه هاش، له شیعری عه بدوللا په شیودا به ریژه یه کی زور ئه م هونه ره زمانی و پرونیژییه ده بینریت و نمونه کانی ئه ونده زورن، گولچمان کردن. زورترین نمونه کانی خواستنی ئاراسته یی له شیعری عه بدوللا په شیودا دوو ته وه ری یان دووجه مسهرین؛ به و واتایه که دوو ئاراسته یی دژی یه کتر ده نوینن، له چه شنی دوو/نزیک، سه ر/ژیرا، به رز/نزم، ئاسمان/زهوی، پیش/پاش، وشیار/بیهوش، بیدار/نووستوو، زیندوو/مردوو، راهه ستاو/راکشاو، سه رفه راز/سه رشور و زور واتای ئاراسته یی تر له م چه شه ن. ئه م دوو ته وه ره له زورترین نمونه کاندای باری واتایی ئه ری نی/پۆزه تیف و نه ری نی/نیگه تیفیان هه یه و له سه ر و خواری نوینه کاندای پیشان دراو ن. به پیتی لیکدانه وه ی نمونه گه لی خواستنی ئاراسته یی له شیعری په شیودا دهرکهوت که به ریژه یه کی ئیجگار زور واتا ئه ری نی/پۆزه تیفه کان چ له زهین و بیری مروّف و دابی کومه لگادا و چ له دنیای فیزیکی و دهره وه دا له سه ره وه جی ده گرن و واتا نه ری نی/نیگه تیفه کان له ژیره وه هه لده که ون؛ وه کوو «سه ر شور کردن» له شیعری «سه رت شور که/ملت که چ که/چاو مه گیره بو ئه ستیره و ئاسمان و خوا»، که ئاراسته یی به ره و ژیر ده نوینتی و حاله تیکی شه رمه زاری و په ستی ده گه یینی.

سه‌رچاوه‌کان

کوردي:

ئه‌بووفه‌وز، یووسف (۲۰۱۷). «گفتوگو له‌گه‌ل عه‌بدوللا په‌شیو». وه‌رگیرانی بابان ئه‌نوه‌ر، گۆفاری باران، س. ۱، کانونی دووه‌م، ل. ۹۵-۱۰۴.

په‌شیو، عه‌بدوللا (۲۰۰۱). دیوان. هه‌ولیر: ئاراس.

ره‌ئووف، لوقمان (۲۰۱۷). «بایوگرافی د. عه‌بدوللا په‌شیو». گۆفاری باران، س. ۱، کانونی دووه‌م، ل. ۶۶-۶۷.

سه‌جادی، عه‌دنان (۲۰۱۷). «چه‌مکی مرؤفایه‌تی له‌ شیعه‌کانی عه‌بدوللا په‌شیودا». گۆفاری باران، سالی به‌که‌م، کانونی دووه‌م، ل. ۸۲-۹۴.

سه‌جادی، عه‌لئه‌دین (۱۹۸۷). خوشخوانی. به‌غدا: چاپخانه‌ی مه‌عارف.

وه‌لی ئسماعیل، سروود (۲۰۱۷). «ره‌نگدانه‌وه‌ی خوشه‌ویستی ئافره‌ت و نیشتمان لای شاعیر عه‌بدوللا په‌شیو». گۆفاری الاستاذ، العدد ۲۲۱، المجلد الأول لسنة ۲۰۱۷، ل. ۲۲۹-۲۵۲.

فارسی:

راسخ مه‌ند، محمد (۱۳۸۹). درآمدی بر زبان‌شناسی شناختی: نظریه‌ها و مفاهیم. تهران: سمت.

عبدالله‌ی، درخشان (۱۳۹۴). استعاره‌های ساختاری، جهتی و وجودی در کوردی جافی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه رازی کرمانشاه.

کردزعفرانلو، عالیه و خدیجه حاجیان (۱۳۸۹). «استعاره‌های جهتی قرآن با رویکرد شناختی». فصلنامه‌ی نقد ادبی، س. ۳، ش. ۹، صص ۱۱۵-۱۳۹.

کریمی، وحیده (۱۳۹۱). استعاره‌های درد در گویش کردی کلهری ایلام از نظر معنی‌شناسی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبانشناسی، پژوهشکده زبان‌شناسی تهران.

کووچش، زولتان (۱۳۹۳). مقدمه‌ای کاربردی بر استعاره. ترجمه‌ی شیرین پورابراهیم، تهران: سمت.

عه‌ره‌بی:

ابن المعترز، عبدالله (۲۰۱۲). البدیع. شرحه و حقه‌ عرفان مطرجی. بیروت: مؤسسه‌ الکتب الثقافیة، الطبعة الأولى.

لایکوف، جورج و مارک جونسن (۲۰۰۹). الاستعارات التي نحيا بها. ترجمة عبدالمجيد جحفة، دارالبيضاء-المغرب: دار توبقال للنشر، الطبعة الثانية

ئینگلیزی:

Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago press.

Kovecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford and New York: Oxford University Press.

Richards, I. (1936). *The Philosophy of Rhetoric*. London and Oxford: Oxford University Press.